

VOKIETIJOS POLITIKA ĮTRAUKIANT ANTROJO PASAULINIO KARO METAIS UŽIMTŲ BALTIJOS ŠALIŲ GYVENTOJUS Į POLICIJOS IR KARINIUS DALINIUS IR JOS REZULTATAI

Dr. Petras Stankeras

Bibliografija

Antrojo pasaulinio karo įvykiai trauks istorikų dėmesį tol, kol egzistuos istorijos mokslas. Šis baisus karas nuniokojo ir Lietuvą. Mūsų žemėje žuvo daug beginklių žmonių, mirtis pakirto karius, kovojusius abiejose pusėse, puoselėjusius įvairius idealus ir tapusius jų aukomis.

Šio darbo tikslas – supažindinti skaitytojus su Vokietijos politika įtraukiant Antrojo pasaulinio karo metais užimtų Baltijos šalių gyventojus į policijos ir karinius dalinius. Ši tema lietuvių istorikų iki šiol tyrinėta nepakankamai. Paskutiniojo karo metais daugiau kaip šimtas tūkstančių lietuvių, latvių ir estų tarnavo įvairiuose vokiečių kariuomenės daliniuose. Tačiau ar teisinga taip traktuoti? Ar tai buvo vokiečių kariuomenės daliniai, ar savarankiškos nacionalinės formuotės? Dauguma nuomonių šiuo klausimu paremtos ideologija, o ne objektyviais istorijos tyrimais. Tema gan plati, ir nagrinėtinų klausimų gali būti daug, tačiau visų jų neįmanoma aprėpti, todėl šiame darbe, panau-

dojus naujus literatūrinius bei kai kuriuos archyvinius šaltinius ir siekiant aptarti pavadinime įvardytą problemą, bandoma pažvelgti į Lietuvos, Latvijos bei Estijos kraštų vaidmenį įgyvendinant Vokietijos karo metais Rytuose iškeltus politinius ir karinius tikslus. Atsiranda būtinybė pakoreguoti kai kuriuos nusistovėjusius teiginius, išsigilinti į to meto realybę, politinę ir karinę situaciją, objektyviau nušviesti skaudžius mūsų tautos istorinius reiškinius, kiek tai įmanoma vis dar politizuotoje Lietuvos visuomenėje.

Iki šiol parašyti darbai, kuriuose tiesiogiai arba netiesiogiai paliesti Baltijos šalių dalyvavimo Antrajame pasauliniame kare, tautinių policijų atkūrimo bei naujų karinių dalių įsteigimo karo metais klausimai, yra gana kuklūs ir paviršutiniški. Ypač trukdo istorinių įvykių ideologizavimas – nesvarbu, kokia tai būtų ideologija – komunistinė ar antikomunistinė. Apie jų veiklą Antrojo pasaulinio karo metais kol kas nėra atskiros išsamios istorinės monografijos, tik kai kuriose knygose tam skirti pavieniai skyriai ir straipsniai, išspausdinti įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Sovietiniais metais buvo išleista keletas propagandinių brošiūrų, kuriose Lietuvos, Latvijos ir Estijos policijos SS legionai bei divizijos, ypač jų batalionai, nupiešti juodžiausiomis ir niūriausiomis spalvomis: naciai, kolaborantai, baltaraiščiai ir t. t. Vokiečių okupacijos metų lietuvių – nacių aktyvaus talkininko – įvaizdžio formavimas – tai viena sovietinės Lietuvos karo metų istorijos historiografijos klišių. Sovietinis istorijos mokslas vengė objektyviai analizuoti (kadangi netilpo į klasių kovos teorijos rėmus) Baltijos šalių savivaldos karo metais veiklą. Tautinių policijų reikšmė dėl ideologinių motyvų buvo nutylima arba aiškinama vienareikšmiškai, vertinant ir aprašant įvykius buvo ignoruojamas pagrindinis istorizmo principas – reikalavimas kiekvieną praeities reiškinį ir įvykį tirti atsižvelgiant į jo atsiradimo aplinkybes ir raidos perspektyvą, epochos sąlygas ir ryšius su kitais reiškiniais. Dauguma darbų, išleistų Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje, aptariančių

1941–1945 metų karo laikotarpį Baltijos šalyse apskritai bei atkurtų tautinių policijų ir SS dalinių veiklą konkrečiai, turi menką mokslinę vertę. Tai nebuvo mokslo darbai tikraja šio žodžio prasme, tačiau ir jie, be abejo, formavo istorinę sąmonę. Ypač uoliai ir sistemingai sovietų autoriai siekė sukompromituoti 1941–1944 metais iš vietos gyventojų suformuotą policiją, vaizduodami ją kaip nacių kolaborantę ir nacių vykdyto žydų naikinimo Pabaltijyje bendrininkę. „Tad ne istorikų, o propagandos mašinos rūpesčiu buvo pradėta įvairių dokumentų apie karo metus leidyba. Tie tendencingai parinkti, gerokai kupiūruoti ir kitaip apdoroti dokumentai turėjo visų pirma tiesiogiai pasitarnauti sovietinei propagandai, o paskui tapti svarbiausia istorijos tyrinėjimų atrama“, – rašo dr. Sigitas Jegelevičius knygoje, skirtoje Lietuvos sovietinės istoriografijos analizei¹.

Po karo ne vienas Lietuvos, išeivijos bei užsienio mokslininkas ar publicistas ėmė tyrinėti Antrojo pasaulinio karo problematiką, susijusią su Baltijos šalimis.

Nemažai informatyvios medžiagos nagrinėjama tema sudėta į nedidelės apimties, bet pakankamai dideliu tiražu (15 tūkst.) išleistą Jakovo Vico knygą „SS tarnyboje“². Pagrindinis knygos tikslas paaiškėja perskaičius knygos pavadinimo antraštę – „Dokumentinis leidinys apie lietuvių apsaugos dalių įvykdytus nusikaltimus“. Tai bene pirmasis sovietinės istoriografijos leidinys, skirtas lietuvių policijos batalionų istorijai Antrojo pasaulinio karo metais. Atmetus politizuotus bei propagandinius knygos aspektus, joje yra daug vertingos informacijos. Knygos autorius taikliai pažymi, „kad per visą okupacijos laiką vokiečiai nebuvo paskelbę nė vienos mobilizacijos į apsaugos dalis“, ir daro teisingą išvadą, kad „jie turėjo pakankamai priemonių priversti žmones stoti jų tarnybon“³.

---

¹ Lietuvos sovietinė istoriografija. Teoriniai ir ideologiniai kontekstai, Vilnius, 1999, p. 79–80.

² J.Vicas, SS tarnyboje, Vilnius, 1961.

³ Ibid., p.19.

J. Bulavas rašo, kad „vietinės savivaldos organai didžiulę žalą padarė lietuvių tautai, versdami jaunimą stoti į fašistinės vokiečių armijos pagalbinius dalinius ir patys tokius dalinius organizuodami“⁴.

Istorikas A. Rakūnas savo knygoje rašo, kad „hitlerininkai, savo statytinių padedami, Lietuvoje keliolika kartų skelbė įvairias registracijas, telkimus ir mobilizacijas“⁵, bet „kartu su ginkluota kova Lietuvos darbo žmonės <...> boikotavo mobilizacijas į hitlerinę kariuomenę“⁶. Savo propagandinėje ir istorinės tiesos neatspindinčioje knygoje A. Rakūnas daro išvadą, kad „mobilizacijų nesėkmė, o išvadavus Lietuvą, hitlerinių mobilizacijų išvengusių vyrų stojimas į Raudonąją armiją atlikti pareigos socialistinei Tėvynei ryškiai pademonstravo Lietuvos liaudies patriotizmą“⁷.

K. Rukšėnas teigia, kad „laužydami tarptautinės teisės normas, apgaule ir prievarta vokiečiai sumobilizavo į pagalbinius policijos ir karinius dalinius apie 37 000 Lietuvos vyrų“⁸.

1970 metais išleistame dokumentų rinkinyje „Nacionalistų talka hitlerininkams“⁹ yra pateikiama nemažai tendencingai parinktų dokumentų, saugomų Lietuvos archyvuose, nuorašų. Dokumentų komentaruose tvirtinama, kad „generolas S. Raštikis pasigyrė galįs suformuoti du 150 000 vyrų korpusus, kurie užimtų Šiaurės fronto barą hitleriniame vermachte. Nacionalistų vadai tam sumanymui pritarė“¹⁰. Toliau komentaruose prieštaringai teigiama, kad „hitlerininkai nesutiko formuoti tokių stambių lietuvių karinių dalinių“, bet kartu ketino „įvykdyti<...> visuotinę vyrų mobilizaciją į vermachto dalinius“¹¹.

---

⁴ J. Bulavas, Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas, Vilnius, 1969, p.145.

⁵ A. Rakūnas, Lietuvos liaudies kova prieš hitlerinę okupaciją, Vilnius, 1970, p.146.

⁶ Ibid., p.5.

⁷ Ibid., p.159.

⁸ K. Rukšėnas, „Hitlerininkų politika Lietuvoje 1941–1944 m.“, LMAB, Rankraščių skyrius, f. 26-1475, p. 412.

⁹ Nacionalistų talka hitlerininkams, Vilnius, 1970.

¹⁰ Ibid., p.84.

¹¹ Ibid., p.85.

Pirmiau išvardytose archyvinių dokumentų publikacijose dauguma dokumentų parinkta tendencingai, todėl juos skaityti bei vertinti reikia kritiškai, atskiriant faktines žinias nuo politinių tendencijų.

Vakaruose išleistų istorinių ar memuarų knygų vertimai į rusų kalbą būdavo kruopščiai glavlito¹² pareigūnų ir nomenklatūrinių partinių istorikų tikrinami, o jų nelabai tinkami faktai praleidžiami. Faktiškai juose skelbiami dokumentai buvo klastojami. 1971 metais sovietinių dokumentinių publikacijų istoriografiją papildė Vokietijos sausumos pajėgų generalinio štabo viršininko generolo pulkininko Franco Halderio karo dienoraščio trečiasis tomas¹³, apimantis periodą nuo 1941 m. birželio 22 d. iki 1942 m. rugsėjo 24 d. Su vokišku pedantiškumu autorius jame aprašė visus esminius įvykius Vokietijos generaliniame štabe, veikiančioje armijoje, nevengdamas smulkmenų apie kareiviškus kazino, bet kažkodėl dienoraštyje nerandame jokių užuominų apie *Hilfswillige* – Rytų savanorius, kovojusius vermachto pusėje. Bet, sulyginus dienoraščio sovietinį vertimą su vokišku leidiniu¹⁴, pasirodo, kad rusų redaktoriai užrašus šiuo ne visai jiems tinkamu klausimu tiesiog pašalino. Bijoję, kad nepalankūs faktai apie tūkstančius buvusių sovietinės imperijos piliečių, nukreipusių ginklą prieš Sovietų Sąjungą, taps žinomi plačiajai visuomenei.

Garsus anglų autorius Gordonas Viljamsonas (Williamson), kurio knygos išverstos į daugelį pasaulio kalbų, taip pat ir į lietuvių, kapitaliniame veikale „SS: Adolfo Hitlerio gvardija“¹⁵ rašo, kad pagalbiniai policijos daliniai (*Schutzmannschaften der Polizei*, sutrumpintai – *Schuma*) buvo formuojami iš prieš komu-

---

¹² Rus. „главлит“ – Vyriausioji literatūros ir leidyklų valdyba, kontroliuojama NKGB (MGB, KGB), sovietinė cenzūra.

¹³ Генерал-полковник Ф. Гальдер, Военный дневник. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск 1939–1942 г. г., том 3 в двух книгах, Москва, 1971.

¹⁴ Generaloberst F.Halder, Kriegstagebuch tagliche aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942. W.Kochlhammer-Verlag, Stuttgart, 1962.

¹⁵ G. Williamson, Schutzstaffel: gwardia Adolfa Hitlera, Warszawa, 1995.

nistus nusiteikusių vietinių gyventojų ir naudojami viešajai tvarkai palaikyti ir kovai su sovietiniais partizanais bei NKVD¹⁶ parašiutininkais. Autoriaus teigimu, Latvija ir Lietuva sudarė 64 batalionus, kuriuose tarnavo 28 tūkst. žmonių.

Naujausias leidinys, kuriame nagrinėjama tema iš dalies randama faktinės medžiagos, yra Maskvoje išleista S. Drobiazko ir A. Karaščuko knyga „Rytų savanoriai Vermachte, policijoje ir SS“¹⁷. Autoriai, nenurodydami jokio konkretaus šaltinio, be panaudotos literatūros sąrašo knygos pabaigoje, pateikia kovojusių su ginklu rankose arba tarnavusių įvairiuose pagalbinuose daliniuose Vokietijos pusėje 1941–1945 metais žmonių skaičių: ukrainiečių – 250 tūkst., latvių – 150 tūkst., estų – 90 tūkst., baltarusių – 70 tūkst. ir lietuvių – 50 tūkst.

Buęs Lietuvos kariuomenės vadas generolas Stasys Raštikis savo kario atsiminimuose rašo, kad „vokiečiai kiek įmanydami stengėsi įtraukti ir lietuvių tautą <...> į kovą <...> su visu pasauliu. Šiam tikslui vokiečių buvo skelbiamos Lietuvoje įvairios mobilizacijos“¹⁸.

S. Jegelevičius daro kategorišką išvadą, kad „tik su telktomis lietuvių antinacinio pogrindžio <...> pastangomis <...> pavyko Lietuvoje iš esmės sužlugdyti visas nacių skelbtas mobilizacijas į įvairias karines formuotes“¹⁹.

Istorikas Arūnas Bubnys savo knygoje rašo, kad „lietuvių rezistencija neatmetė galimybės bendrai su vokiečių kariuomene gintis nuo Raudonosios armijos invazijos, jeigu Vokietijos politinė vadovybė pripažintų lietuvių tautos teisę į savo valstybės ir kariuomenės atkūrimą“²⁰. Autorius pa-

---

¹⁶ Rus. Народный комиссариат внутренних дел – SSRS vidaus reikalų liaudies komisariatas; vadovavo NKVD kariuomenei. 1934–1941 metais – pagrindinis komunistinio genocido vykdytojas SSRS ir okupuotoje Lietuvoje.

¹⁷ С. Дробязко, А.Каращук, Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС, Москва, 2000.

¹⁸ S. Raštikis, Kovose dėl Lietuvos, II dalis, Vilnius, 1990, p. 321.

¹⁹ S. Jegelevičius, „Lietuvių savivalda ir vokiečių okupacinė valdžia: tarp kolaboravimo ir rezistencijos“, Genocidas ir rezistencija, 2000, Nr. 1(7), p.116–17.

²⁰ A. Bubnys, Lietuvių antinacine rezistencija 1941–1944 m., Vilnius, 1991, p.127.

žymi, kad sovietiniai lietuvių istorikai prikaišiojo nacionalinei rezistencijai, „kad jie neatmetė galimybės su Vokietija kovoti prieš Tarybų Sąjungą, bet jie užmiršdavo pridurti, jog lietuvių rezistencija šį bendradarbiavimą išivaizdavo su viena būtina sąlyga – Vokietija juridiškai ir faktiškai pripažįsta Lietuvos valstybės suverenumą ir padeda Lietuvai gintis nuo antrosios bolševikų okupacijos“²¹.

A. Bubnys kitoje išsamioje savo knygoje „Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)“ tvirtina, kad „iki 1942 m. pavasario hitlerinės Vokietijos kariuomenė jautėsi esanti pakankamai stipri ir okupuotų rytinių sričių gyventojų į Vermachtą ir pagalbines karines formuotes nemobilizavo“²².

Verneris Hauptas, kaip buvęs vermachtto karys, tų istorinių įvykių Lietuvoje liudininkas, savo įdomioje knygoje „Pabaltijys 1941. Vienos neišspręstos problemos istorija“²³ teigia, kad vokiečių kareiviai Lietuvoje buvo sutikti kaip išvaduotojai, atkurta vietinė lietuvių policija, sovietams tik pasitraukus, jau rūpinosi ramybe ir tvarka krašte. Lietuvių savisaugos daliniai bei policininkai kovojo su išblaškytais sovietų karių likučiais „beatodairiškai kietai“. Knygoje smulkiai aprašyta Ostlando vokiečių administracinė santvarka ir jos santykiai su vietos savivaldos įstaigomis. Vokiečių civilinė valdžia Lietuvą (kaip ir kitus Pabaltijo kraštus) traktavo kaip nukariautą šalį, rašo knygos autorius V. Hauptas, todėl galimybė 1941 metais atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę tapo nereali ir Pabaltijo problema liko neišspręsta.

Lenkų profesorius Česlavas Madaičykas (Czesław Madajczyk) savo kiek anksčiau dar komunistų valdomoje Lenkijoje išleistoje dvitomėje studijoje „Fašizmas ir okupacijos“²⁴ tyrinėja vokiečių okupacinių režimų ypatumus įvairiuose Euro-

---

²¹ Ibid., p.153–154.

²² A. Bubnys, Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944), Vilnius, 1998, p.383.

²³ W. Haupt, Baltikum 1941. Die Geschichte eines ungelösten Problems. Neckergemued: Kurt Vowinkel Verlag, 1963.

²⁴ Cz. Madajczyk, Fašyzm i okupacje: 1938–1945. Wykonanie okupacji przez państwa osi w Europie, t. 1, Poznań, 1983; t. 2, Poznań, 1984.

pos kraštuose. Profesorius teigia, kad vokiečiai, užėmę Pabaltiją, neatkūrė iki sovietinės okupacijos buvusios policijos, o tik panaudojo jos senuosius kadrus. Autorius, nesukonkretindamas policijos rūšių, nurodo, kad 1941–1942 metais „lietuvių buržuazinių nacionalistų policijos daliniuose“ policininkų skaičius siekė 16 tūkstančių²⁵. Autorius konstatuoja, kad lietuvių policijos batalionai neturėjo vieno vadovaujančio organo.

Labai informatyvios knygos „Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980“ autoriai nurodo, kad į vokiečių armiją 1941–1944 metais buvo mobilizuota 50 000 lietuvių, 150 000 latvių bei 70 000 estų²⁶.

Gerai žinomas karo istorikas M. I. Semiriaga savo paskutinėje priešmirtinėje knygoje pateikia skaičius, kad *Waffen-SS* daliniuose tarp kitų tarnavo 25 tūkst. latvių bei 12,5 tūkst. estų²⁷.

Kai kurie autoriai, sąmoningai ar neįsigilinę į klausimo esmę, teigia, „kad *Waffen-SS* daliniuose <...> tarnavo keliasdešimt tūkstančių olandų, prancūzų, <...> lietuvių ir estų fašistų“²⁸, jog „lietuvių SS divizija buvo suformuota vėliau negu estų ir latvių, kad 1944 metų rudenį fronte kovėsi lietuvių–latvių 15-oji SS divizija“²⁹. Kitur teigiama, kad „Pabaltijo SS formuotėse – latvių, lietuvių, estų – tarnavo 48 tūkstančiai karių“³⁰. Amerikietis M. Šteinbergas tvirtina, kad Vokietijos pusėje kovojo 15-oji lietuvių divizija. Kartu su jos 20 tūkstančių karių kovėsi ne tik lietuviai, bet ir estai, ir latviai³¹. B. V. Sokolovas rašo, kad vokiečių požiūris į lietuvius buvo daug blogesnis negu į estus ir latvius, nes lietuviai nepri-

---

²⁵ Ibid., t.1, s.618.

²⁶ R.J. Misiūnas, R. Taagepera, Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980, Vilnius, 1992, p.298.

²⁷ М. И. Семиряга, Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы второй мировой войны, Москва, 2000, с.414.

²⁸ J. Sokol, Organizacje militarystyczne w NRF, Warszawa, 1967, s. 172.

²⁹ „Люди-коллаборационисты – „дети советских народов“, *Независимая газета*, 20 02 1992.

³⁰ Л. Решин, „Коллаборационисты и жертвы режима“, *Знамя*, № 8/1994, с.179.

³¹ М. Штейнберг, „Восточные легионы Гитлера. Малоизвестные страницы Второй мировой“, *Наша Республика*, № 8 (128), 03 03 1995.

klausė arijų rasei. Todėl, daro išvadą autorius, lietuvių SS divizija buvo suformuota vėliau negu estų ir latvių³².

Vokiečių autorius Nikas Uorvalas rašo, jog vokiečiai, supratę, „kad savanoriškumo pagrindais nieko gero neišeis ir 3-iosios Pabaltijo divizijos sukomplektuoti nepavyks, todėl Ostlando generalgubernatorystėje buvo priimtas visuotinės karo prievolės įstatymas, kuris lietuviams tiksliai 1915–1924 metais gimusius estus ir latvius“³³.

III reicho politika

Karo žygyje į Sovietų Rusiją vokiečių vermachtą rėmė Italijos, Suomijos, Vengrijos, Rumunijos, Kroatijos ir Slovakijos ginkluotosios pajėgos. Francisco Frankas, atsidėkodamas už paramą Ispanijos pilietiniame kare, pasiuntė savanorių diviziją. Užimtose teritorijose ir neutraliose šalyse tūkstančiai savanorių užsirašė į vermachtą ir SS būrius, norėdami dalyvauti kovoje su bolševizmu. Netgi 108 amerikiečiai Rytų fronte kovojo vokiečių pusėje³⁴. Geopolitinius 1941–1945 m. karo tikslus faktiškai įgyvendino ne 70 milijonų vokiečių, o daugiau kaip 300 milijonų europiečių, sutelktų skirtingu pagrindu – nuo priverstinio pavaldumo iki savanoriško bendradarbiavimo, – bet veikiančių viena kryptimi.

Kai Vokietijos vermachtas su nacionalsocializmo vėliavomis pergalingai žygiavo nuo Norvegijos krantų iki Libijos dykumos smėlynų, vokiečiai nemanė, jog reikėtų skaičiuoti su užimtų kraštų gyventojų sentimentais, atrodė, kad jie praktiškai įrodė savo teorijos apie rasių nelygybę teisingumą. Pradėdami karą su Sovietų Sąjunga bei pasitikėdami vien savo pačių jėgomis ir savo kariniu pranašumu, vokiečių politikai pradiniame karo etape ignoravo politinį elementą, visiškai neįsivaizduodami, kokią didelę jėgą būtų sutel-

³² Б. В. Соколов, Тайны второй мировой, Москва, с.318.

³³ Ник Уорвал, Войска СС. Кровавый след, Ростов на Дону, 2000, с.195.

³⁴ Известия, 19 октября 1991 г.

kę kovai su komunizmu panaudodami Sovietų Sąjungos savanorius. Vokietijos vadovybės viduje vyko nuožmi kova tarp dviejų tendencijų – partinės-nacistinės ir karinės-valstybinės. Prieš sovietinių savanorių panaudojimą vokiečių kariuomenėje buvo Vokietijos ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas Adolfas Hitleris: „Jeigu jie veikia kenkdami savo tautos interesams, vadinasi, jie neturi nei sąžinės, nei garbės; jeigu nori padėti savo liaudžiai, vadinasi, bus pavojingi“³⁵. Jam pritarė Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės (OKW) vadovas generolas feldmaršalas Vilhelmas Keitelis³⁶ bei OKW operatyvinės valdybos viršininkas generolas pulkininkas Alfredas Jodlis³⁷, kurie kategoriškai atmetė bet kokius būdus įtraukti sovietų savanorius į savo karinius dalinius. Ta-

---

³⁵Cz. Madajczyk, *Faszizm i okupacje <...>*, t. 1, s. 648.

³⁶Gimė 1882 09 22 Helmscherode (Helmscherod). Karo tarnybą pradėjo 1901 03 09. Pirmąjį pasaulinį karą praleido daugiausia generaliniame štabe, tik 1917 m. trumpai atsidūrė fronte, kur buvo jūrų korpuso Flandrijoje štabo viršininkas. Nuo 1933 04 04, turėdamas pulkininko laipsnį, tapo Reicho Gynybos tarnybos pirmininku, nuo 1934 04 01 – generolu majoru, 1936 01 01 – generolu leitenantu, 1937 08 01 – artilerijos generolu, 1938 11 01 – generolu pulkininku, 1940 06 19 – generolu feldmaršalu. Nuo 1938 02 04 iki karo pabaigos – Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės (OKW) vadovas. 1939 10 29 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. Nepaprastai silpnos valios žmogus. Hitleris teigė, kad niekad neatsisakys jo, nes esąs „ištikimas kaip šuo“. 1945 05 09 pasirašė Vokietijos kapituliacijos aktą. 1946 10 16 pakartas Niurnberge.

³⁷Gimė 1890 05 10 Viurcburge (Würzburg). Karo tarnybą pradėjo 1910 m. leitenantu 4-ajame Bavarijos lauko artilerijos pulke Augsburgėje. 1918 m., turėdamas kapitono laipsnį, perėjo į generalinį štabą. Buvo žinomas kaip labai gabus generalinio štabo karininkas: kandus, aštraus liežuvio, savo srityje gana išsilavinęs, neieškantis žodžio kišenėje. 1933 m. tapo pulkininku leitenantu, 1935 m. – pulkininku, 1939 m. – generolu majoru, 1940 m. – artilerijos generolu, 1944 m. – generolu pulkininku. Nuo 1939 08 23 – OKW operatyvinės valdybos viršininkas, vienas iš artimiausių A. Hitlerio patarėjų. Turėjo fenomenalią atmintį, bet kuriuo paros metu gebėjo iš atminties nusakyti kiekvienos divizijos dislokacijos vietą, atsiminti bet kurį įsakymą bei tiksliai informuoti apie padėtį fronte. Buvo nepriklausomas santykiuose su A. Hitleriu, ir jam dažnai pavykdavo pasielgti kitaip. Atviras ir garbingas. 1943 01 30 buvo apdovanotas auksiniu partijos ženkleliu. Pasikėsinimo į A. Hitlerį metu buvo sužeistas ir apdovanotas atminimo ženklu. Vienintelis, kuris tą pačią dieną naujojo Vokietijos prezidento K. Dönitco buvo apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino bei „Ažuolo lapais“ prie to paties apdovanojimo. 1945 05 07 Reimse Vakarų valstybėms pasirašė *vermacto* kapituliacijos aktą. Niurnbergo teismo procese pareiškė, kad „ne kareivio reikalas būti savo vyriausiojo vado teisėju“. 1946 10 16 pakartas Niurnberge. 1953 02 28 denacifikacijos teismas po mirties jį reabilitavo.

čiau vien žvilgtelėjus į Sovietų Sąjungos žemėlapi buvo galima suprasti, kad Vokietija negalėjo tikėtis užkariauti šios šalies ir išlaikyti jos paklusnios, jeigu tam bent tyliai nepritars dauguma jos gyventojų.

Tačiau Trečiojo reicho kariniai vadovai labai atsargiai ir rezervuoti žiūrėjo į užimtų teritorijų Rytuose kuriamų policijos pajėgų didėjimą, nes, pasak jų, tai sudaro grėsmę vokiečių armijai, o šito reikia vengti. Ši nuostata išdėstyta Vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės vadovo generolo feldmaršalo V. Keitelio visiškai slaptame 1941 metų rugsėjo 16 dienos įsakyme³⁸. Tik aplinkybėms keičiantis Trečiojo reicho vadovų kategoriškos nuostatos kito. Tai pamažu suprato daugelis A. Hitlerio aplinkos žmonių, suprato vermachto vadovybė.

Vokietijos politinė vadovybė, organizuodama užimtų Rytų teritorijų administravimą, siekė įgyvendinti tris funkcionalius uždavinius. Pirma, laikyti gyventojus absoliučiai paklusnius, ryžtingai slopinant visus, netgi mažiausius, nepaklusnumo bei noro priešintis atvejus. Antra, užtikrinti užimtos teritorijos ekonomikos funkcionavimą vokiečių karinės gamybos labui. Trečia, paversti užimtus kraštus neišsenkamu vokiečių karinės pramonės darbo jėgos rezervuaru, o atskirais atvejais – panaudoti savo karinių dalinių nuostoliams kompensuoti bei naujoms karinėms ir policijos struktūroms steigti.

Vokietijos mobilizacinės galimybės netenkinio reikalingos užimtoms teritorijoms kontroliuoti policijos poreikio. 1941 metų pabaigoje vien bendras Vokietijos policijos pajėgų deficitas buvo 69 tūkst., iš to skaičiaus užimtoje Sovietų Sąjungos teritorijoje – 43 tūkst.³⁹ Karinės sėkmės laikotarpiu ši problema Berlynui mažai terūpėjo. Užėmus atitinkamas valstybes, vokiečių tvarkos policijos priežiūroje toliau likdavo funkcionuoti vietinė policija ir naujai suformuoti pagalbinės policijos daliniai, vokiečių vadinti *Schutzmannschaft*

---

³⁸ „Совершенно секретно! Только для командования!“. Стратегия фашистской Германии в войне против СССР, Москва, 1967, с.396.

³⁹ Cz. Madajczyk, Faszizm i okupacje <...>, t. 2, s. 104.

ten, juoba kad tarptautinė teisė įpareigojo vokiečius naudotis vietinės policijos, išskyrus politinės, paslaugomis. Čekijoje ir Moravijoje buvo palikta iki tol buvusi policija – 16 tūkst. žmonių. Generalinėje gubernijoje atkurtos vadinamosios Mėlynosios (*Granatowa*) policijos gretose 1942 metais buvo 14 tūkst. asmenų, ukrainiečių policiją sudarė 6 tūkst., o tvarkos tarnybą žydų getuose – 4–5 tūkst. žmonių. Olandijoje buvo palikta 13 tūkst. pareigūnų policija, Belgijoje – 11 tūkst. žandarų ir per 10 tūkst. municipalinės policijos darbuotojų, Prancūzijoje – 47 tūkst. policininkų, o Serbijoje sukurta nauja policija, kurioje suburta 20 tūkst. policininkų.

Policijos daliniai Rytuose savo gretose sutelkė apie 300 tūkst. žmonių, iš jų organizuotų į batalionus buvo 48 tūkst.⁴⁰ Iš Pabaltijo ir Ukrainos savanorių vokiečiai buvo suformavę beveik 200 policijos batalionų⁴¹. Jų šūkis – „Lojalus, karžygiškai drąsus, paklusnus!“ Viena pagrindinių jų funkcijų buvo kartu su vokiečių SS ir policijos daliniais kovoti su sovietiniais partizanais. Iš viso pagalbinę policiją šiuose kraštuose sudarė 450 tūkst. žmonių.

1942 metais vokiečiai neteko pagrindinių žaibiško karo privalumų – staigaus užpuolimo ir laikinos karinės organizacijos bei ginkluotės pranašumo. Buvo mobilizuojamos naujos pajėgos lemiamoms kovoms. Jau tuo metu nemažai aukšto rango vokiečių karininkų suprato, kad iškreipta hitlerininkų rasinė politika Rytuose lemia priešingą rezultatą – skatina liaudį priešintis grobikams. Viršų paėmus tai daliai vokiečių karininkijos, kuri buvo nacionalsocialistinės ideologijos ir politikos priešininkė ir kuriai Vokietijos valstybės interesai buvo aukščiau visko, Rytų savanorių verbavimo reikalai pajudėjo į priekį. A. Hitleriui leidus organizuoti pagalbinčius karinius dalinius iš buvusių Sovietų Sąjungos ir jos okupuotų kraštų piliečių bei karo belaisvių, fronte esančių dalinių vadai sudarė

---

⁴⁰ Ibid., s. 105.

⁴¹ R. Lumsden, *SS Regalia*, London, 1996, p. 141. R. Hilberg teigia, kad lietuvių, latvių ir estų policijų žinioje, be armijos batalionų, buvo 54 batalionai (R. Hilberg, *Nusikaltėliai, aukos, stebėtojai. Žydų tragedija 1933–1945*, p. 299).

atskirus vienetus, apginklavo juos savais ginklais ir aprenge savais drabužiais. Kilo aprūpinimo problema. Naivu galvoti, kad šie žmonės sutiko aprenjami vermachto uniformomis tik-tai iš bado ar baimės vėl būti gražinti į karo belaisvių stovyklas. Vargu ar atitinkamos vokiečių institucijos sutiktų rizikuoti, įtraukdamos į ginkluotąsias pajėgas daugybę žinomai priešškai nusiteikusių ginkluotų žmonių.

1942 metais buvo įsteigtas Rytų savanorių pajėgų štabas, jo viršininku buvo paskirtas generolas leitenantas Heinas Helmichas (Hellmich)⁴², o kiek vėliau tas pareigas iš jo perėmė generolas leitenantas Ernstas Augustas von Koestringas⁴³. Sausumos pajėgų generalinio štabo pulkininkas Klausas von Štaufenbergas (Claus Filipp Maria Schenk von Stauffenberg)⁴⁴ gavo nurodymą įsteigti inspekciją „Rytai“. Dabar legalizuoti Rytų savanorių daliniai buvo organizuojami visame Rytų fronte, tačiau tik iki bataliono dydžio. Visose armijų grupėse, armijose ir kituose stambiuose junginiuose buvo įsteigti *Kommandeur der Osttruppen z.b.V.* (specialiosios paskirties Rytų dalinių vadai) etatai. Lietuvoje, Marijam-

---

⁴² Gimė 1890 06 09 Karlsruhe. 1908 m. pradėjo karo tarnybą. Nuo 1910 06 16 – 136-ojo pėstininkų pulko leitenantas, nuo 1934 02 01 – pulkininkas leitenantas, nuo 1936 01 01 – pulkininkas, nuo 1939 10 01 – generolas majoras, nuo 1941 09 01 – generolas leitenantas, 1940 06 01–1942 01 17 – 23-iosios pėstininkų divizijos vadas, 1942 12 15–1943 12 31 – Rytų savanorių pajėgų štabo viršininkas, vėliau – šių pajėgų inspektorius. 1944 01 10–1944 06 17 – 243-iosios pėstininkų divizijos vadas. Žuvo 1944 06 17 Šerbūro pusiasalyje (Prancūzija). 1944 09 02 po mirties apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino.

⁴³Gimė 1876 06 02 Maskvoje, surusėjusio vokiečio, Tulos dvarininko, šeimoje. Mokėsi Maskvoje, mokėjo rusų kalbą kaip gimtąją. Į vokiečių kariuomenę įstojo 1895 m. 1916 m. – ryšių karininkas prie austrų XII armijos. 1917 m. komandiruotas į Turkiją ir 1918 m. paskirtas turkų armijos generalinio štabo viršininko pirmuoju adjutantu. Vėliau Vokietijoje ėjo įvairias pareigas. 1930 m. – pulkininkas, nuo 1933 04 01 – generolas majoras, nuo 1937 08 01 – generolas leitenantas, nuo 1940 10 01 – kavalerijos generolas. 1931 02 01–1933 09 30 – karo atašė Rusijoje ir 1935 10 01–1941 karo atašė Rusijoje ir Lietuvoje. Asmeniškai pažinojo Staliną. 1941 08–1943 04 30 – įgaliotas generolas Kaukazo klausimais prie armijų grupės „A“, visų kazokų karinių dalinių vokiečių armijoje generalinis inspektorius. 1944 01 01–1945 05 04 – Rytų savanorių pajėgų inspektorius. 1947–1953 m. parašė atsiminimus, kurie išėjo Vakarų Vokietijoje. Mirė 1953 m. Biehlhofe.

⁴⁴Gimė 1907 11 15 Bavarijoje. Rezervinės kariuomenės štabo viršininkas. Pasikėsinimo į A. Hitlerį 1944 07 20 pagrindinis organizatorius ir vykdytojas. Tos pačios dienos vakare sušaudytas kaip išdavikas.

polėje, buvo įsteigta „Kitataučių karininkų, puskarininkių ir vertėjų mokykla“, kuri taip pat buvo vadinama 1-ąja ROA⁴⁵ karininkų mokykla. Jos vadu buvo paskirtas tikras rusas, pradžioje nelaisvėje buvęs pulkininkas ir vėliau tapęs generolu V. G. Assbergas (Arcezovas). 1944 metais mokykla buvo perkelta į Prancūziją, Coflans vietovę. Buvo parengti specialūs Rytų savanorių karinių dalinių įstatai bei kiti normatyviniai dokumentai. Tačiau jie turėjo esminį trūkumą, į kurią netgi atkreipė dėmesį armijų grupės „Šiaurė“ štabo viršininkas pėstininkų generolas Eberhardas Kinzelis⁴⁶ savo 1943 metų balandžio 16 dienos laiške Rytų savanorių pajėgų vadui – juose neatsakyta į svarbiausią klausimą: kas bus su ju, Rytų armijų karių, Tėvyne po karo?⁴⁷

Pirmąjį dokumentą, kuris reglamentavo iš sovietinių piliečių sudarytų karinių formuočių funkcionavimą, parengė sausumos pajėgų generalinio štabo II (organizacinis) skyrius 1942 metų rugpjūtį. Tai buvo generalinio štabo viršininko generolo pulkininko Franco Halderio⁴⁸ įsakymas Nr. 8.000/42 (be datos)⁴⁹, kuris sovietinius piliečius suskirstė į šešias kategorijas, iš jų pirmą ir antrą sudarė:

---

⁴⁵ Русская Освободительная Армия – Rusų išlaisvinimo armija.

⁴⁶Gimė 1897 10 18 Berlyne. Karo tarnybą pradėjo 1914 10 16. Nuo 1939 02 01 – pulkininkas leitenantas, 1941 02 01 – pulkininkas, 1943 01 01 – generolas majoras, 1943 09 01 – generolas leitenantas, 1945 04 20 – pėstininkų generolas. 1942 06 02–1943 01 22 – XXIX armijos korpuso štabo viršininkas, po to iki 1944 07 18 – armijų grupės „Šiaurė“ štabo viršininkas, 1945 03 28–1945 04 22 – armijų grupės „Weichsel“ štabo viršininkas. 1945 05 nusizūdė Flensburge.

⁴⁷„Русские коллаборационисты“, *Независимая газета*, 29 10 1991.

⁴⁸Gimė 1884 06 30 Viurburge (Würzburg). Protestantas. Karo tarnybą pradėjo 1902 06 30. Nuo 1931 12 01 – pulkininkas, nuo 1932 10 01 – 6-osios divizijos štabo viršininkas. 1934 07 01 tapo generolu majoru, 1936 08 01 – generolu leitenantu, 1938 02 01 – artilerijos generolu, 1940 07 19 – generolu pulkininku. Nuo 1938 08 27 iki 1942 09 24 – sausumos pajėgų generalinio štabo viršininkas. 1939 10 29 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1944 07 23 suimtas gestapo ir įkalintas Flossenburgo koncentracijos stovykloje, po to – Dachau. 1945 01 31 išleistas į atsargą. 1945–1946 m. buvo amerikiečių nelaisvėje. 1949 m. parašė knygą „Hitleris kaip karvedys“. 1961 11 gavo aukščiausią amerikiečių armijos civilinį apdovanojimą „Meritorius Civilian Service Award“. Mirė 1972 04 02 Aschane (Chimgau).

⁴⁹ Материалы по истории русского освободительного движения. 1941–1945 г. г. (Статьи, документы, воспоминания). Выпуск 1, Москва, 1997, с. 41.

1) tiurkų tautų atstovai bei kazokai, kurie buvo traktuojami kaip lygiateisiai sąjungininkai, kovojantys petys į petį su vokiečių kareiviais su bolševikais ypatingųjų kovinių dalinių, tokių kaip Turkestano batalionai, kazokų daliniai bei Krymo totorių formuotės, gretose;

2) vietiniai apsauginiai savanorių daliniai, taip pat paleisti karo belaisviai – lietuviai, latviai, estai, suomia, ukrainiečiai, baltarusiai – ir etniniai vokiečiai panaudojami tvarkai palaikyti bei kovai su apsuptomis Raudonosios armijos grupėmis bei partizanais.

Prie įsakymo buvo pridėta „savanoriškų pagalbininkų“ (*Hilfswillige*) panaudojimo vokiečių vermachte instrukcija.

Skirtingų kategorijų pagalbinių formuočių egzistavimas buvo nacistinės politikos diferencijuoto požiūrio į įvairias tautas pasekmė. Šis skirtumas buvo labai juntamas mokant kariams atlyginimą bei suteikiant atostogas. Pabaltijo kraštų apsauginio dalinio karys gaudavo 72 reichsmarkes per mėnesį, o rusų savanoris – 24 reichsmarkes. Lietuvių, latvių ir estų kariai buvo geriau materialiai aprūpinami ir gaudavo kaip papildomą apdovanojimą už kiekvieną fronte praleistą dieną po vieną reichsmarkę, o kiti legionieriai bei rusų savanoriai negaudavo. Analogiška padėtis buvo ir su atostogomis, kurios baltams buvo suteikiamos be apribojimų, tuo tarpu rusams, ukrainiečiams ir baltarusiams – tikrai turintiems šeimas.

Tenka akcentuoti, kad ne visi vokiečiai pritarė A. Hitlerio pažiūroms dėl Rytų kampanijos tikslų bei metodų. Blaičiai maštantys vokiečių karininkai suprato, kad, nepaisant puikių rezultatų, nugalėti milžinišką ekonominę potencialą turinčią Sovietų Sąjungą neįmanoma, nepakeitus politikos ir neatėmus iš Stalino rankų „Tėvynės karo“ kozirio. Kad šios užduotys būtų sėkmingai įgyvendintos, būtina buvo reikalingos permainos nacistinės vadovybės elgesio su Sovietų Sąjungos tautomis politikoje, reikėjo tarybinius piliečius patraukti į savo pusę kovai su stalinine vyriausybe. Jau 1941 metų rugsėjo mėnesį šį klausimą kėlė armijų grupės „Cen-

tras“ štabo karininkai – štabo operatyvinio skyriaus viršininkas pulkininkas Henigas von Treskovas (Tresckow)⁵⁰ ir žvalgybos skyriaus viršininkas generalinio štabo majoras Rudolfas von Gersdorfas⁵¹. 1941 metų gruodžio 13 dieną sausumos pajėgų generalinio štabo generolas-kvartirmeisteris generolas leitenantas Eduardas Vagneris (Wagner)⁵² rašė užimtų Rytų sričių ministrui Alfredui Rosenbergui⁵³, kad karinė padėtis verčia patraukti užimtų sričių gyventojus į savo pusę, todėl būtina rasti tokį patrauklų politinį šūkį, kuris skatintų jų antibolševikinį judėjimą. Panašius samprotavimus ne kartą dėstė ir armijų grupės „Centras“ užnugario rajono viršininkas ir apsaugos karinių dalinių vadas pėstininkų genero-

---

⁵⁰ Gimė 1901 01 10 Magdeburge. Karo tarnybą pradėjo 1917 08 15. Nuo 1940 03 01 – pulkininkas leitenantas, nuo 1942 04 01 – pulkininkas, nuo 1944 01 30 – generolas majoras. Buvo šių karinių dalinių štabų operatyvinio skyriaus viršininku: nuo 1939 09 01 – 221-osios pėstininkų divizijos, nuo 1940 03 01 – armijų grupės „A“, nuo 1940 12 01 – armijų grupės „B“, nuo 1941 06 20 – armijų grupės „Centras“. Apdovanotas Vokiečių aukso kryžiumi. 1944 07 21 nusižudė Rytų fronte.

⁵¹ Материалы по истории русского освободительного движения. 1941–1945 г. Г. (Статьи, документы, воспоминания). Выпуск 1, Москва, 1997, с.44.

Rudolf Christoph Freiherr von Gersdorff gimė 1905 m. Armijų grupės „Centras“ Rytų fronte žvalgybos skyriaus viršininkas, vėliau – 7-osios armijos Vakarų fronte štabo viršininkas. 1944 08 26 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. Po karo – Bundesvero korpuso vadas. Fanatiškas kavaleristas. Mirė 1980 m.

⁵² Gimė 1884 04 01 Kirchenlamitze. Karo tarnybą pradėjo 1912 08. Nuo 1935 04 01 – pulkininkas leitenantas, nuo 1937 10 01 – pulkininkas, nuo 1940 08 01 – generolas majoras, nuo 1942 04 01 – generolas leitenantas, nuo 1943 08 01 – artilerijos generolas. 1940 08 01–1944 07 23 – sausumos pajėgų generalinio štabo generolas-kvartirmeisteris. 1944 07 23 nusižudė.

⁵³ Gimė 1893 01 12 Taline, studijavo architektūrą Rygoje, po to – Maskvoje. 1919 m. su pirmaisiais pabėgėlių ešelonais pasitraukė į Vokietiją. Nuo 1919 m. – NSDAP narys (bilieto Nr. 126). 1921 m. – „Völkischer Beobachter“ redaktorius. 1930 m. išleido knygą „XX amžiaus mitas“, už kurią 1937 01 30 gavo Vokietijos nacionalinę premiją. 1933 m. – NSDAP Užsienio politikos valdybos vadovas. Nuo 1934 m. – NSDAP vadovas ideologijos bei užsienio politikos klausimais, NSDAP reichsleiteris, SA ir SS – obergruppenfiureris. 1941 04 20 Hitlerio buvo paskirtas Rytų Europos erdvės problemų tyrinėjimų įgaliotiniu. 1941 07 17 – reichsministras užimtoms Rytų sritims. Rasinės teorijos skelbėjas bei teoretikas. Kaip ministras pasirodė prastai: paskendo biurokratizme, kontratakavo savo oponentus memorandumais, stokojo kompetencijos, neturėjo autoriteto tarp pavaldinių. 1944 10 12 padavė atsistatydinimo raštą, į kurį Hitleris net neatsakė. Tarptautinio karo tribunolo Niurnberge sprendimu 1946 10 16 pakartas.

las Maksas von Šenkendorfas (Schenckendorff)⁵⁴, kuris 1942 metų kovo mėnesį savo raporte nurodė, kad rusų liaudies noras bendradarbiauti bus efektyvi priemonė kovoje su partizanais. Netgi fanatiškas nacistų politinis veikėjas propagandos ministras Jozefas Gebelsas (Goebbels) 1942 metų pradžioje nusprendė nebeskleisti nesąmonių apie Rytuose gyvenančius pusiau laukinius žmones (*Untermenschen*), nes tokia propaganda tik didino vokiečių priešų skaičių, ir pasiūlė sudaryti marionetines vyriausybes⁵⁵. O kai Vokietija atsidūrė kritiškoje padėtyje, nacistinė rasinė doktrina buvo pamiršta. Vokiečiai buvo priversti keisti savo politines, rasines bei karines nuostatas, elgesį ir požiūrį į užimtą Rytų Europos kraštų tautas. Į SS oberfiurerio dr. Oskaro Dirlewangerio⁵⁶ *Waffen-SS* diviziją buvo užverbuoti netgi čigonai iš Saksenhauseno koncentracijos stovyklos. Tuo metu vokiečių *vermachto* eilėse kovojo 150 tūkstančių žydų kilmės kareivių ir karininkų, tarp jų 23 pulkininkai, 5 generolai majorai ir 8 generolai leitenantai. Iš jų 20 žydų karininkų buvo apdovanoti aukščiausiu Trečiojo reicho koviniu apdovanojimu – Riterio kryžiaus ordinu⁵⁷.

Užimtų Rytų sričių ministerijos veikla įgavo pragmatiškesnę atspalvį, kai 1942 metų rugpjūčio mėnesį SS Vyriausiosios valdybos viršininkas SS grupenfiureris Gotlobas Ber-

---

⁵⁴ Gimė 1875 02 24 Prenzlau. Nuo 1924 05 01 – pulkininkas, nuo 1928 11 01 – generolas majoras, nuo 1929 10 01 – generolas leitenantas, nuo 1940 09 01 – pėstininkų generolas. Nuo 1940 09 01 – XXXV pėstininkų korpuso vadas. 1941 03 15–1943 07 06 – armijų grupės „Centras“ užnugario rajono viršininkas ir apsaugos karinių dalinių vadas. Apdovanotas Vokiečių aukso kryžiumi. Žuvo 1943 07 06.

⁵⁵ Cz. Madajczyk, *Faszizm i okupacje <...>*, t. 1, s. 576.

⁵⁶ Gimė 1895 09 26 Viurcberge (Würzburg). Pirmąjį pasaulinį karą baigė tarnaudamas karininku, apdovanotas II ir I klasės Geležinio kryžiaus ordinais. Baigė universiteto Filosofijos fakultetą. Nuo 1923m. – NSDAP narys (Nr.1098716), SS narys (Nr. 357267). 1934 m. už ketinimą išprievartauti nuteistas 2 metus kalėti. Kovojo Ispanijoje, „Kondor“ legione. Smogiamosios SS brigados „Dirlewanger“ vadas Rytų fronte. 1943 12 05 apdovanotas Vokiečių aukso kryžiumi. Nuo 1944 08 12 – SS oberfiureris. 1944 09 30 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1945 06 07 Altshausene nužudytas lenkų kareivių.

⁵⁷ Шимон Бриман, „Еврейские солдаты Гитлера“, *Вестн-2*, 22 08 2002 (Izraelis).

geris (Gottlob Berger)⁵⁸ tapo oficialiu SS reichsfiurerio Heinricho Himlerio (Himmler) atstovu šioje ministerijoje. Būdamas trečiasis, po Reinhardo Heydricho ir Valterio Kriugerio (Walter Kruger)⁵⁹, patikimiausias RF SS bendražygis, nelabai derindamas savo veiksmus su A. Rosenbergu, ėmė zonuoti galimybes pritraukti daugiau užimtų kraštų gyventojų vokiečių reikmėms. Mėgiamiausias jo posakis buvo: „Vokiečių motina neverkia dėl žuvusio kitataučio“. 1943–1944 metais jis svajoto Rytuose įrengti gynybos ruožą, kuri už tam tikras nuolaidas gintų 5 proc. gyventojų – mobilizuoti estų ir latvių vyrai bei kiti Vakarų Europos kariai.

1942 metų gruodžio 18 dieną Užimtų Rytų sričių ministerijoje, gausiai dalyvaujant vermachto atstovams, įvyko išplėstinis pasitarimas. Pasitarime buvo reikalaujama padaryti nuolaidų užimtų kraštų gyventojams (gražinti privatinę nuosavybę, įvesti naują žemės ūkio valdymo tvarką, sudary-

---

⁵⁸ Gimė 1896 07 16 Gerstet Viurtemberge (Gerstett Württemberg). Pirmojo pasaulinio karo metais apdovanotas II ir I klasės Geležinio kryžiaus ordinais. Nuo 1922 11, o nuo 1931 01 01 pakartotinai – NSDAP narys (Nr. 426875). Prieš stodamas į NSDAP buvo gimnastikos mokytojas, pasiekė nemenkų sporto rezultatų (boksas, plaukimas bei sportinis ėjimas). Nuo 1931 01 01 – SA narys, SA štandartenfiureris, nuo 1932 10 15 – SA oberfiureris. SS nariu tapo 1936 01 30 (Nr. 275991). Iš karto suteiktas SS oberfiurerio laipsnis. SS aparate buvo žinomas kaip 1,80 metro ūgio ir 100 kg sveriantis milžinas. 1940 04 01–1945 05 08 – SS vyriausiosios valdybos viršininkas. Nuo 1940 04 20 – SS brigadefiureris ir *Waffen-SS* generolas majoras, 1942 04 20 – SS grupenfiureris ir *Waffen-SS* generolas leitenantas, 1943 06 21 – SS obergruppenfiureris ir *Waffen-SS* generolas. Jo didžiausias nuopelnas buvo vokiečių bei kitataučių *Waffen-SS* divizijų steigimas. 1943 01 30 apdovanotas auksiniu NSDAP ženkleliu, o 1943 07 01 – Vokiečių sidabro kryžiumi. Nuo 1943 08 iki 1945 05 08 – Reichstago deputatas. 1943 08 20, be daugybės kitų pareigų, tapo Užimtų Rytų sričių ministerijos I valdybos (*Hauptabteilung I*) viršininku. Nuo 1944 04 vadovavo kovinėms operacijoms Slovakijoje, o nuo 1944 08 31 iki 1944 09 20 SS – policijos vadas Slovakijoje. Apdovanotas SS reichsfiurerio Garbės špaga ir SS žiedu „Mirties galva“. 1949 04 14 Niurnberge nuteistas 25 metus kalėti. 1951 12 16 paleistas į laisvę. Mirė 1975 01 05 Gerstet Viurtemberge.

⁵⁹ Gimė 1890 02 27 Strasburge (Elsasas). NSDAP narys (Nr. 3995130), SS narys (Nr. 266184). 1939 09 – SS štandartenfiureris ir policijos pulkininkas. 1941 12 13 kaip SS policijos divizijos vadas apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1943 08 31 kaip 286 vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“, o 1945 01 11 – „Kalavijais“ (Nr. 120). 1943 08 – 2-osios SS tankų divizijos „Das Reich“ vadas. 1944 06 21 – SS obergruppenfiureris ir *Waffen-SS* generolas. Nuo 1944 11 25 – Latvių VI savanorių SS korpuso vadas. 1945 05 08 nusižudė Kurliandijoje.

ti galimybę steigti mažas gamybos įmones, plėsti kultūrą, remti Bažnyčią, padidinti mokyklų skaičių), kritikuojiama žmonių gaudymo darbams į Vokietiją praktika. Kaip tik šiame pasitarime nuskambėjo žinomas posakis, kad „Rusija gali būti nugalėta tik pačių rusų“.

Po pralaimėjimo prie Stalingrado, J. Gebelsas 1943 metų vasario 15 dieną visiems reichsleiteriams, gauleiteriams ir propagandos vadovams išsiuntė slaptą aplinkrašį. Pasiremdamas A. Hitlerio 1943 metų sausio 30 dieną pasakyta kalba, J. Gebelsas priminė, kad nacistų kova turi labai didelę reikšmę ne tik Trečiajam reichui, bet ir visai Europai. Dėl to vokiečių santykiai su Europos tautomis, taip pat ir gyvenančiomis Rytuose, turi remtis šiomis nuostatomis:

1. Pergalei kovoje su komunizmu pasiekti turi būti mobilizuotos ne tik visos vokiečių tautos, bet ir užimtų kraštų tautų, taip pat ir Rytų Europos, jėgos.

2. Propagandinėje veikloje būtina akcentuoti, kad Adolfo Hitlerio pergalė yra visos Europos interesas.

3. Dėl to nedera žeminti ir niekinti kitų tautų. Negalima, atkreipė dėmesį J. Gebelsas, vadinti Rytų tautas „galvijais“, „barbarais“ ir po to tikėtis iš jų suinteresuotumo Trečiojo reicho pergalė. Atsargumas, formuluojant savo posakius, padės išsaugoti vokiečių kraujo ir pasiekti pergalę⁶⁰.

Tragišką tautinių sąjūdžių dilemą Antrojo pasaulinio karo metais taikliai apibūdino Baltarusijos Liaudies Rados prezidentas V. Zacharka: „Mes neturime pasirinkimo – „arba – arba“. Jeigu laimės vokiečiai, tai sunaikins mus visus. Jeigu laimės sovietai, tai sunaikins inteligentiją ir asimiliuos liaudį <...> Trečios išėties nėra“⁶¹.

Dauguma Vakarų istorikų bei politologų yra linkę manyti, kad nacistinės pažiūros bei rasistinė praktinė veikla Rytuose buvo itin svarbi, gal net pagrindinė, Trečiojo reicho pra-

---

⁶⁰ K. Grunberg, Adolf Hitler – biografia fuhrera, Warszawa, 1988, s. 337–338.

⁶¹ Б. В. Соколов, Тайны второй мировой, Москва, 2000, с. 319.

laimėjimo kare priežastis. Dauguma autorių laikosi nuomonės, jog daug „lankstesnė“ politika okupuotuose Rytų kraštuose galėjo sudaryti pakankamas prielaidas sustiprinti vokiečių dominavimą ir palaužti Raudonosios armijos pasipriešinimą.

Pabaltijys

Dvidešimt metų Lietuva, Latvija ir Estija buvo nepriklausomos valstybės, paskui metus jas valdė sovietų okupantai. 1940 metais lietuviams, latviams ir estams rusų bolševikai tapo okupantais, o 1941 metais vokiečiai – išvadotojais. Būtent pragaištinga Josifo Stalino politika turėjo įtakos, kad Baltijos kraštų gyventojai draugiškai sutiko vokiečius. Kai prasidėjo Vokietijos ir jos sąjungininkų žygis į Rytus, Baltijos šalių gyventojai ėmėsi aktyvios veiklos. Dešimtys tūkstančių lietuvių, latvių ir estų kilo į kovą. Jie atvirai demonstravo savo antikomunistines nuotaikas ir tikėjosi, kad Vokietija juos išvaduos ir galės būti atkurta nepriklausomybė. Pabaltijo kraštų gyventojų dalyvavimo pavaldžių vokiečiams karinių dalinių gretose problemos neįmanoma nagrinėti atskirai nuo Vokietijos Rytų politikos. Pirminiame Barbarosos plano variante buvo numatyta europinėje Sovietų Sąjungos dalyje įsteigti keletą nacionalinių valstybių su savo vyriausybėmis (Lietuva, Latvija, Baltarusija, Ukraina), kurios tarp vokiečių imperijos ir azijinės Sovietų Rusijos dalies⁶² atliktų buferio vaidmenį. Bet prasidėjus karui, buferinių valstybių idėja A. Hitleris atmetė. Naujoji koncepcija numatė užimtoje teritorijoje perduoti visą valdžią vokiečių administracijai įsteigiant reicho komisariatų.

Vokiečių okupacinė sistema Pabaltijo kraštuose skyrėsi nuo sistemos, funkcionuojančios kituose Sovietų Sąjungos rajonuose. Išskyrus skriaudas ir prievartą, ji buvo pana-

---

⁶² Материалы по истории русского освободительного движения. 1941–1945 г. г. (Статьи, документы, воспоминания). Выпуск 1, Москва, 1997, с. 17.

šesnė į Vakarų kraštuose buvusią administravimo sistemą. Buvo toleruojama kultūrinė bei mokslinė veikla, tiktai ji buvo griežtai kontroliuojama bei derinama prie oficialios propagandos. Liberalesnis šių kraštų administravimas turėjo savų latentinių tikslų.

Pagal generalinį planą „Ost“ buvo numatyta suvokietinti visą estų tautą ir gana nemažai latvių. O lietuviai tam netiko, nes turėjo gana daug slaviško kraujo. SS reichsführerio H. Himlerio nuomone, visą lietuvių tautą reikėjo ištremti toli į Rytus – į Vakarų Sibirą⁶³. Atidžiau panagrinėjus vokiečių archyvinis dokumentus tampa visiškai aišku, kad ilgalaikis nacionalsocialistinės Vokietijos tikslas Baltijos respublikose buvo jas įtraukti į reicho sudėtį, du trečdalius gyventojų iškeldinus, o kitus pamažu sumaišius su vokiečių imigrantais. Bet svarbiausias ir artimiausiais metais vokiečių keliamas uždavinys buvo laimėti karą. O tam Baltijos kraštų gyventojų maksimali parama kovoje su bolševikais buvo labai pageidautina. Dar 1941 metų liepos 11 dieną NSDAP reichsleiteris A. Rosenbergas būsimajam Ostlando reicho komisarui Hinrichui Lohsei⁶⁴ rašė: „Būtina formuoti patikimą estų, latvių, lietuvių policiją“⁶⁵.

Reichsministras užimtoms Rytų sritims A. Rosenbergas, būdamas gan išvalgus politikas, savo 1941 metų spalio 24 dienos potvarkio projekte dėl administracijos organiza-

---

⁶³ J. Gumkowski, K. Leszczynski, Okupacja hitlerowska w Polsce, Warszawa, 1961, s. 16.

⁶⁴ Gimė 1896 09 02 Mühlenbarbecke (Mühlenbarbeck, Holstein). 1915–1916 m. – eilinis kareivis fronte. Nuo 1921 m. – NSDAP narys, 1925 m. – Šlesvigo–Holsteino (Schleswig–Holstein) žemės NSDAP gauleiteris, 1928 m. – Prūsijos Landtago deputatas. 1933 m. kovo mėn. – Šlesvigo–Holsteino ir Prūsijos žemių tarybos vyr. prezidentas. Nuo 1934 m. – Šiaurinės bendrovės prezidentas. Nuo 1932 iki 1939 metų – Reichstago deputatas. SA – obergrupenführeris. Nuo 1941 07 25 iki 1944 m. rugpjūčio mėn. – Ostlando reichskomisaras. Neigiamai nusistatęs prieš Ostlando gyventojus, nors nepritarė žydų holokaustui ir draudė savo administracinio aparato darbuotojams jame dalyvauti. Laisvą laiką skirdavo rengti Konstitucijai, kurioje numatė, jog jo postas Ostlande turėtų būti paveldimas. 1944 m. rugpjūčio mėn. be Berlyno žinios bei sutikimo nusišalino nuo savo pareigų ir pabėgo. 1948 m. nuteistas 10 metų kalėti, tačiau iškalėjo tik 3 metus ir buvo paleistas į laisvę. Kaip atsargos karininkas gavo nemažą pensiją. 1964 02 25 mirė.

⁶⁵ „Вчера это было секретом“, Известия ЦК КПСС, 1990, № 10, с. 135.

vimo Ostlando reicho komisariate iškėlė dvi alternatyvias galimybes: arba organizuoti vokiečių kontrolinę administraciją, pripažinus platą savarankišką ir savanorišką Ostlando tautų bendradarbiavimą su vokiečiais, arba, pašalinus vietinių savivaldos įstaigų vadovus, organizuoti vokiečių administraciją. Jis pakankamai skeptiškai vertino vieną iš galimybių – pašalinti vietinės savivaldos vadovus – generalinius tarėjus (*Generalrate*, Lietuva), generalinių direktijų (*Generaldirektoren*, Latvija) ar vietinių direktijų (*Landesdirektoren*, Estija) vadovus. Tai padarius, tektų skirti labai daug Vokietijos aukščiausios, vidurinės ir žemesnės kategorijos tarnautojų. Kalbėdamas apie savivaldos naudingumą reichui politiniu, saugumo, kariniu bei ūkiniu požiūriais, Reicho užimtų Rytų sričių ministerijos pareigūnas dr. Peteris Bruno Kleistas⁶⁶ slaptame valstybinės svarbos dokumente pažymėjo, kad Ostlando tautų bendradarbiavimas su vokiečiais yra naudingas. Šito atsisakius, reikėtų iš pradžių paskirti apie 120 000 vokiečių policininkų⁶⁷.

Vokietijos propagandos ministerijoje buvo įsteigtas specialus skyrius (*Ostabteilung*), jam vadovauti paskirtas dr. Eberhardo Tauberto⁶⁸, kuris organizavo propagandinę veiklą,

---

⁶⁶ Gimė 1904 01 29. Daktaras, nuo 1931 m. – NSDAP narys (bilieto Nr. 1277679), SS narys (bilieto Nr. 203045), 1934–1935 m. – lenkų ir Baltijos valstybių referato vadovas, J. von Ribbentropo biuro (NSDAP Dienststelle von Ribbentrop) pareigūnas; 1940 m. – Užsienio reikalų ministerijos departamento viršininkas, paskui perėjo į A. Rosenbergo vadovaujamą Reicho užimtų Rytų kraštų ministeriją. Germanizavimo akcijos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje vadovas, visų užimtų Rytų sričių vokietinimo politikos ekspertas. Nuo 1941 m. balandžio 20 d. – SS šturmbanfiureris, apdovanotas SS reichsfiurerio Garbės špaga ir SS žiedu „Mirties galva“. Lietuvos teritorijoje vadovavo specialiai sukurtos smogiamosios grupės „A“ daliniams. 1943 m. – ministerijos regentas, Užimtų Rytų sričių ministerijos I/2 skyriaus (Ostland) vadovas. Po karo – neofašistinės organizacijos „Pasipriešinimo akcija“ vadovas, knygų „Tarp Hitlerio ir Stalino“ (1950) ir „Europos tragedija“ (1972) autorius.

⁶⁷ Nacionalistų talka hitlerininkams, Vilnius, 1970, p. 43.

⁶⁸ Gimė 1907 05 11 Kaselyje (Kassel). Studijavo teisę Kylio, Heidelbergo ir Berlyno universitetuose, apsigynė daktaro disertaciją. 1931 11 tapo NSDAP nariu. SA – šturmfüreris. Nuo 1932 metų – didelio Berlyno teisės skyriaus viršininkas. Tapo artimiausiu J. Gebelso bendradarbiu. Oficialus „Antikominterno“ vadovas. Propagandos ministerijoje buvo atsakingas už visą propagandinį darbą užimtose Rytų teritorijose. Antisemitinio filmo „Der ewige Jude“ autorius. Po karo dirbo psichologinio karo srityje. Mirė 1976 11 02 Kelne (Köln).

nukreiptą prieš komunistinę Sovietų Sąjungą. A. Rosenbergo ministerijoje šią užduotį atliko *Propagandaabteilung*. Bet pagrindinis krūvis šioje srityje teko Vokietijos ginkluotųjų pajėgų specialiajai tarnybai – *Abteilung Wehrmachtpropaganda OKW*.

Speciali 1941 metų birželio 2 dienos direktyva propagandos klausimais („*Weisungen fur die Handhabung der Propaganda im Falle Barbarossa*“)⁶⁹ įpareigojo ginkluotąsias pajėgas visur akcentuoti, kad Vokietijos priešas yra ne Sovietų Sąjungos tautos, o išimtinai tiktai „žydinė-bolševikinė sovietinė vyriausybė su visais pareigūnais bei komunistų partija“, kad vokiečių kariuomenė atvyko į jų šalį ne kaip priešas, o atvirksčiai – jie siekia išlaisvinti žmones nuo sovietų tironijos. Propaganda turėjo skatinti Sovietų Sąjungos byrėjimo į atskiras valstybes procesą, bet tuo pačiu metu negalėjo atskleisti tikrųjų ketinimų. Politiniai karo metodai buvo atmesti, nes trumpalaikės ir pergalingos kampanijos sąlygomis nacistinei vadovybei atrodė nereikalingi. Skirtingai nuo A. Rosenbergo, kuris siūlė su Baltijos, Ukrainos ir Kaukazo tautomis elgtis daug švelniau negu su rusais, A. Hitleris buvo įsitikinęs, kad vokiečių armija sugebės atlikti savo misiją savarankiškai. „Niekada neturi būti leista, kad ginklą nešiotų kas nors kitas, išskyrus vokiečius!“ – teigė 1941 metų liepos 16 dieną A. Hitleris⁷⁰.

1941 metų birželio 30 dieną įvyko Vokietijos užsienio reikalų ministerijos, OKW užsienio skyriaus, SS vyriausiosios valdybos ir NSDAP tarptautinių ryšių valdybos atstovų pasitarimas, kuriame turėjo būti priimta bendra direktyva sprendžiant klausimą dėl užsienio savanorių prašymų dalyvauti bendroje kovoje su Sovietų Sąjunga. Nutarta netenkinti čekų bei rusų emigrantų prašymų.

⁶⁹ Cz. Madajczyk, *Faszyzm i okupacja <...>*, t. 1, s. 559.

⁷⁰ Материалы по истории русского освободительного движения. 1941–1945 г. Г. (Статьи, документы, воспоминания). Выпуск 1, Москва, 1997, с. 19. Cz. Madajczyk, *Faszyzm i okupacja <...>*, t. 1, s. 580.

Vermachto generolas-kvartirmeisteris generolas leitenantas Fridrichas Paulus⁷¹ (Friedrich Wilhelm Ernst Paulus) 1941 metų liepos 25 dieną pasirašė įsakymą paleisti iš OKW ir Vyriausiosios sausumos pajėgų vadovybės (OKH) karo belaisvių stovyklų 318 770 etninių vokiečių, baltų, ukrainiečių, baltarusių, moldavų bei suomių ir dalį jų panaudoti vokiečių armijoje bei policijoje⁷².

Armijų grupės „Šiaurė“ (*Heeresgruppe Nord*) karo dienynė (1941 metų liepos 7 dienos įrašas) buvo teigiama, jog pagal OKH pranešimą fiureris nusprendė, kad Pabaltijo erdvės ateities politinei pertvarkai neturėtų būti užbėgama už akių. Naujai susidariusių vyriausybių talkininkavimas, kiek tai apsiriboja rimties bei normalaus darbo ritmo krašte palaišymu ir pagalba vokiečių kariuomenei, ypač jos aprūpinimo srityje, yra priimtinas, tačiau tik tuo atveju, jei tai nėra susiję su politiniu pripažinimu. Kurti karinius dalinius, išskyrus savisaugos policijos, neturi būti leidžiama. Tai patvirtino vokiečių vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado Ostlande štabo viršininkas generolas majoras Vodepas (Vodepp)⁷³ savo 1942 metų kovo 4 dienos rašte dėl baltų prašymų leisti stoti į vokiečių ginkluotąsias pajėgas: „Karinė pagalba nereikalinga. Bendram tikslui ir kariniams interesams bus daugiau naudos, jeigu, pasiruošę kovoti, žmonės stos į Tvarkos ir saugumo tarnybą užimtoje teritorijoje“⁷⁴.

⁷¹ Gimė 1890 09 23 Breitenau. Karo tarnybą pradėjo 1910 02 18. Pirmojo pasaulinio karo dalyvis. Nuo 1933 06 01 – pulkininkas leitenantas, nuo 1935 06 01 – pulkininkas, nuo 1938 11 01 – XVI armijos štabo viršininkas, nuo 1939 01 01 – generolas majoras. 1939 09 01 paskirtas 10-osios armijos štabo viršininku, o nuo 1939 10 26 perkeltas į 6-ąją armiją, į analogiškas pareigas. 1940 05 30 paskirtas vermachto generalinio štabo generolu-kvartirmeisteriu. Nuo 1940 08 01 – generolas leitenantas, nuo 1942 01 01 – tankų generolas. 1942 m. rugpjūčio 26 d. apdovanotas Geležinio kryžiaus Riterio kryžiumi. Nuo 1942 11 30 – generolas pulkininkas. 1943 m. sausio 15 d. kaip 178-asis vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“ prie Geležinio kryžiaus Riterio kryžiaus. Nuo 1942 01 01 iki 1943 01 31 – 6-osios armijos vadas prie Stalingrado, nuo 1943 01 31 – generolas feldmaršalas. Pateko į Raudonosios armijos nelaisvę. Grįžęs į tėvynę gyveno VDR. Mirė 1957 02 01 Dresdene.

⁷² Материалы по истории русского освободительного движения. 1941–1945 г. Г. (Статьи, документы, воспоминания). Выпуск 1, Москва, 1997, с.36–38.

⁷³ Autoriui nepavyko rasti jo biografinių duomenų.

⁷⁴ Nacionalistų talka hitlerininkams, p.72.

Tačiau vokiečių armijų, kovojančių fronte, užnugaryje kilęs partizaninis karas tapo svarbiu veiksmu pritraukiant tarybinius piliečius į *vermacht* gretas ir formuojant ypatinguosius ginkluotus dalinius. Pirmiausia tai buvo lietuviai, latviai, estai, baltarusiai ir ukrainiečiai. 1941 metų rugpjūčio 25 dieną armijų grupės „Šiaurė“ vadas generolas feldmaršalas Vilhelmas von Lėbas (*Generalfeldmarschall Wilhelm Ritter von Leeb*)⁷⁵ oficialiai leido priimti tarnybon į *vermachtą* lietuvius, latvius bei estus ir sudaryti iš jų ypatingąsias komandas bei savanorių batalionus kovai su partizanais⁷⁶. Jau 1941–1942 metų žiemą buvo įsteigti baltų apsauginiai fronto batalionai – pirmiausia tam, kad pakeistų vokiečių karinius dalinius fronto užnugaryje ir fronte, bet jau nuo 1942 metų liepos estų batalionai vienodai su vokiečiais kovojo priešakinėse fronto linijose.

Baltijos šalyse vokiečių panika nebuvo tokia pastebima ir vietinių žmonių nenoras bendradarbiauti su Vokietija nebuvo toks visuotinis kaip Lenkijoje. A. Hitlerio kalbos apie Lietuvą buvo įvairios – nuo piktų iki draugiškų, bet pagal nacių rasinę vertybių skalę latviai ir estai stovėjo aukščiau už lietuvius vien dėl to, kad tuose kraštuose jau nuo seno gyveno gerai vertinami Baltijos vokiečiai – *Baltendeutschen*, daugelis jų – vokiečių kilmės aristokratai ar šiaip vokiečių inteligentija, kuri įnešė tam tikrą indėlį į vokiečių kultūrą.

Rytuose steigiami pagalbiniai policijos ir kariniai padaliniai buvo kuriami laikantis savanoriškumo bei latentinės prievartos principų, bet pirmenybė buvo teikiama savanoriškumui. Atviros mobilizacijos, nepažeisdami tarptautinės tei-

---

⁷⁵ Gimė 1876 09 05 Pasau (Passau). Karo tarnybą pradėjo 1895 07 16. Pirmojo pasaulinio karo metais apdovanotas II ir I klasės Geležinio kryžiaus ordinu. Nuo 1925 02 01 – pulkininkas, nuo 1929 02 01 – generolas majoras, nuo 1930 02 01 – generolas leitenantas. 1930 02 01–1933 10 01 – 7-osios pėstininkų divizijos vadas. Nuo 1934 01 01 – artilerijos generolas, nuo 1938 11 01 – generolas pulkininkas. 1939 08 26–1941 05 – armijų grupės „C“ vadas. 1940 06 24 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. Nuo 1940 07 19 – generolas feldmaršalas. 1941 05–1942 01 16 armijų grupės „Šiaurė“ vadas. Mirė 1956 04 29 Hohenšvangau (Hohenschwangau).

⁷⁶ Материалы по истории русского освободительного движения. 1941–1945 г.г. (Статьи, документы, воспоминания). Выпуск 1, Москва, 1997, с. 23.

sės, vokiečiai skelbti negalėjo, todėl nutarė nesivaržydami pasinaudoti Pabaltijo kraštų savivaldos struktūromis. Teisė organizuoti savanorių verbavimą į vokiečiams pavaldžius karinius dalinius buvo suteikta Ostlando reicho komisarui H. Lohsei (Lohse) ir aukštesniajam SS ir policijos vadui Šiaurės Rusijoje ir Ostlande SS obergruppenfiureriui Fridrichui Jeckelniui⁷⁷.

Darbo jėgos mobilizacija Baltijos kraštuose turėjo ir latentinį tikslą – surinkti vyrus kariniams ir sukarintiems daliniams sudaryti. Kai vokiečių politinė ir karinė vadovybė nutarė geriau panaudoti Baltijos šalių gyventojų išteklius, ji dažnai leisdavo jiems pasirinkti vieną iš dviejų galimybių – arba savanorišką tarnybą vokiečiams pavaldžiuose policijos ir kariniuose daliniuose, arba darbo tarnybą. Latviai ir estai, labiau nei lietuviai, buvo linkę tarnauti vokiečių įsteigtuose kariniuose daliniuose.

1942 m. liepos 1 d. Pabaltijo nacionaliniuose policijos daliniuose (neskaičiuojant penkių armijoms priskirtų batalionų) buvo 115 034 žmonės. Iš to skaičiaus atėmus priešgaisrinės apsaugos policijos ir pagalbinės policijos pareigūnų skaičių matyti, kad juose iš viso tarnavo 34 229 vyrai⁷⁸. Žaibiškas vietinių policijos batalionų gausėjimas glumino net patį A. Hitlerį. Jis nenorėjo, kad baltų kovos daliniai vėliau pareikalautų savo šalių nepriklausomybės. Tačiau tai buvo

---

⁷⁷ Gimė 1895 02 02 Hamberge (Švarcvalde) fabrikančio šeimoje. Pirmajame pasauliniame kare dalyvavo kaip eilinis kareivis, paskui tapo savanorių korpuso nariu. Nuo 1929 m. – NSDAP narys (bilieto Nr. 163348), nuo 1930 m. – SS narys (bilieto Nr. 4367). Pagal išsilavinimą architektas. Nuo 1930 m. kovo 15 d. – SS štandartenfiureris. 1932–1943 m. – Reichstago deputatas. Nuo 1933 m. – trijų provincijų SS vadovas; 1936 m. balandžio–1940 m. liepos mėn. – SS apygardos „Centras“ vadas. Nuo 1936 m. rugsėjo 13 d. – SS obergruppenfiureris, 1940 m. liepos–1941 m. gegužės mėn. – grupės „Vakarai“ aukštesnysis SS ir policijos vadas (Diuseldorfas). Nuo 1941 m. birželio 29 d. – aukštesnysis SS ir policijos „Rusija–Pietūs“ ir Ukrainoje vadas, o nuo 1941 m. lapkričio mėn. – „Rusija–Šiaurė“ ir Ostlande policijos vadas. 1944 m. – *Waffen-SS* generolas. 1944 m. rugpjūčio 27 d. apdovanotas Geležinio kryžiaus Riterio kryžiumi. 1945 m. kovo–gegužės mėn. – *Waffen-SS* V savanorių kalnų korpuso vadas. 1945 m. kovo 5 d. kaip 802-asis vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“ prie Geležinio kryžiaus Riterio kryžiaus. 1946 m. vasario 3 d. Pabaltijo karinės apygardos karo tribunolo nuosprendžiu pakartas Rygoje.

⁷⁸ R.Hilberg, Nusikaltėliai, aukos, stebėtojai. Žydų tragedija 1933–1945, p. 299.

didžiulė paspartis vokiečiams, kurie fronte pradėjo justu vokiečių vyrų trūkumą. Vokiečių tvarkos policijos pajėgos Baltijos šalyse buvo gana kuklios: Lietuvoje – 456, Latvijoje (Ostlando centrinių institucijų dislokavimo vietoje) – 1987 policininkai, Estijoje – 591 policininkas⁷⁹.

Už nacionalinių policijos formuočių organizavimą Ostlande buvo atsakingas vyresnysis tvarkos policijos vadas prie aukštesniojo SS ir policijos vado Ostlande SS grupenfiureris Georgas Jedickė (Georg Jedicke)⁸⁰, vėliau – SS brigadefiureris Otas Gieseckė (Otto Giesecke)⁸¹. Vokiečių SS ir policijos vado H. Himlerio 1941 metų lapkričio 1 dienos nurodymu visa užimtų Rytų sričių policija, kurioje tarnavo vietos gyventojai, nuo lapkričio 6 dienos buvo sujungta į apsaugos tarnybą prie tvarkos policijos (*Schutzmannschaft der Ordnungspolizei*, sutrumpintai – *Schuma*)⁸². Ji buvo skirstoma taip: miestų policija (*Einzeldienst*)⁸³, apskričių *Schutzmannschaft* (*Einzeldienst*), *Schutzmannschaft* jungtiniai daliniai, ugniagesių *Schutzmannschaft*, pagalbiniis *Schutzmannschaft*. Šių struktūrų kontrolei 1942 m. pradžioje prie vyresniojo tvarkos policijos vado bei prie aukštesniojo SS ir policijos vado Ostlande štabo buvo įsteigtas apsaugos

---

⁷⁹ A. Münoz, *Hitler's Eastern Legions, Vol. 1: The Baltic Schutzmannschaft*, p. 18.

⁸⁰ Gimė 1887 03 26, NSDAP narys (bilieto Nr. 346948), SS narys (Nr. 323869). 1936 10 01–1941 05 01 – tvarkos policijos inspektorius Vysbadene (Wiesbaden) (XI karo apygarda). 1941 05 01–1941 07 15 – tvarkos policijos vadas Kionigsberge (I karo apygarda). Nuo 1941 12 12 – SS grupenfiureris ir policijos generolas leitenantas. 1941 07–1944 03 – vyresnysis tvarkos policijos vadas Ostlande. 1941 10 14 inspektavo Vilniaus m. policiją ir liko ja labai patenkintas. Pirmojo pasaulinio karo metais apdovanotas II ir I klasės Geležiniais kryžiais, vėliau – Fronto kovotojų garbės kryžiumi. H. Himleris apdovanojo jį SS Garbės špaga ir SS žiedu „Mirties galva“. Jo likimas pokariu autoriui nežinomas, ir jokie prieinami šaltiniai šito nenurodo.

⁸¹ Gimė 1891 03 24 Hohenhamelne. Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, iš pradžių eilinis, po to karininkas, apdovanotas II ir I klasės Geležiniais kryžiais bei I klasės Baltijos kryžiumi. Po karo – Freikorpsų narys. NSDAP narys (bilieto Nr. 2084825), SS narys (Nr. 357198). 1935 m. majoras, 1940 m. policijos pulkininkas leitenantas. 1942 10 06 – SS štandartenfiureris ir policijos pulkininkas, 4-osios SS policijos divizijos 1-osios SS policijos apsauginio pulko vadas, 1944 03–1944 11 09 – vyresnysis tvarkos policijos vadas Ostlande. 1942 09 12 apdovanotas Vokiečių aukso kryžiumi, o 1942 09 30 – Geležinio kryžiaus Riterio kryžiumi. Nuo 1944 06 10 – SS brigadefiureris ir policijos generolas majoras. Mirė 1958 07 21 Hanoveryje.

⁸² SS reichsfiurerio 1941 m. lapkričio 1 d. nurodymo vertimo iš vokiečių kalbos nuorašo nuorašas, LCVA, f. R-691, ap. 1, b. 28, l. 54–57.

⁸³ Pavienė policijos tarnyba.

(policijos) tarnybos inspektoriaus etatas (*Inspekteur der Schutzmannschaft*), sudaryta savo regioninių atstovų sistema. Nemažai dėmesio, parengiant tarnybai naujokus, buvo skiriama politiniam auklėjimui. Šiam tikslui visi be išimties daliniai turėjo specialiai parengtus politinio švietimo karininkus. Kokie politiniai ir moraliniai idealai buvo skiepijami – tai atskirai nagrinėtina tema. Policijos jungtiniai daliniai buvo skirstomi į batalionus, kuopas, būrius, skyrius. Batalionams buvo suteikiami eilės numeriai. Tuo tikslu Šiaurės Rusijos ir Rytų krašto (Ostlando) aukštesniojo SS ir policijos vado dispozicijai buvo priskirti 1–50 numeriai, Vidurinės Rusijos – 51–100 ir Pietų Rusijos bei Ukrainos – 101–200.

Pagalbinė policija buvo sudaroma pagal specialius vietos poreikius (karo belaisvių stovykloms bei žydų getams saugoti ir t. t.). Tuo pačiu H. Himlerio nurodymu į policijos batalionus privalėjo būti skiriami priežiūros karininkai vokiečiai.

Aukštesnysis SS ir policijos vadas Šiaurės Rusijoje ir Ostlande SS obergruppenfiureris F. Jeckelnas jam skirtus batalionų numerius paskirstė taip:

Lietuvai – 1–15;
Latvijai – 16–28;
Estijai – 29–40;
Baltarusijai – 41–50⁸⁴.

Vėliau, augant policinių pajėgų poreikiams, augo ir policijos batalionų skaičius. 1942 metų viduryje Baltijos šalių generalinių sričių tvarkos policijos vadams policijos batalionų numeriai buvo perskirstyti:

Lietuva: Nr. 1–15, 251–265, 301–310;
Latvija: Nr. 16–28, 266–285, 311–328;
Estija: Nr. 29–45, 50, 286–293;
Baltarusija: Nr. 46–49.

Nors stojantis į tarnybą policijoje savanoris pasižadėjamą pasirašydavo šešiams mėnesiams, bet po to tarnyba pa-

---

⁸⁴ F. Jeckelno nurodymo (be datos) vertimo iš vokiečių kalbos nuorašo nuorašas, LCVA, f. R-691, ap. 1, b. 28, l. 63.

prastai būdavo pratęsiama neribotam laikui. SS reichsfiurerio ir vokiečių policijos vado H. Himlerio 1942 metų rugsėjo 28 dienos įsakymu policijos batalionuose tarnavę žmonės, remiantis reicho ministro NSDAP reichsleiterio A. Rosenbergo 1941 metų gruodžio 19 dienos įsaku dėl priverstinio darbo prievolės įvedimo okupuotose Sovietų Sąjungos srityse, buvo prisaikdinti policijos batalionuose tarnauti neribotą laiką⁸⁵.

SS reichsfiurerio ir vokiečių policijos vado H. Himlerio įsakymu iš Baltijos šalių vyrų sudaryti pagalbiniai policijos junginiai (vadinamieji *Schutzmannschaften des Einzeldienstes*), kaip policijos junginiai ypatingiems uždaviniams atlikti, priklausė atskiram SS ir policijos teismui (SS, *Waffen-SS und Polizeigericht*)⁸⁶. Teisę tvirtinti SS ir policijos teismo nutarimus dėl policijos karių nusizengimų SS reichsfiureris pasiliko sau. Baudžiamosios bylos turėjo būti pateikiamos SS teismo vyriausiajam skyriui. Policijos teismas buvo kompetentingas nagrinėti tik tuos nusikaltimus, kurie policijos karių buvo padaryti jau juos paskyrus į pagalbinę policiją. Tokie nusikaltimai iš esmės buvo nagrinėjami pagal vokiečių teisę, ypač pagal karo įstatymus, tačiau kartu atsižvelgiant į ypatingas aplinkybes ir nusikaltėlio asmenybę⁸⁷.

Antrojo pasaulinio karo metais užimtose teritorijose ir neutraliose šalyse dešimtys tūkstančių savanorių, norėdami dalyvauti kovoje su bolševizmu, užsirašė į *Waffen-SS* dalinius. Pirmą kartą atgijo europietiško solidarumo jausmas. Tarptautiniai *Waffen-SS* daliniai nuo 1942 metų tapo savanoriška europiečių armija. Juose tarnavo 34 tautybių atstovai, tarp jų ir lietuviai⁸⁸, nors pastarieji ir nesudarė savo atskiro dalinio. 1942 metais pokalbio su SS reichsfiure-

---

⁸⁵ H.Himlerio 1942 09 28 įsakymo vertimo į lietuvių kalbą nuorašas, *ibid.*, f. R-556, ap. 2, b. 19, 1. 30.

⁸⁶ Šio SS teismo kompetencijai priklausė ne tik visos lietuvių policijos reikalai, bet ir SS, SD, gestapo ir *Waffen-SS* pareigūnų nusizengimų klausimai. Vien šio teismo Kauno skyriuje dirbo per 12 teisėjų.

⁸⁷ H.Himlerio 1942 m. lapkričio 15 d. įsakymo vertimo į lietuvių kalbą nuorašas, LCVA, f. R-660, ap. 2, b. 246, 1. 10.

⁸⁸ Lietuviai tarnavo netgi žymaus vokiečių kario, SS oberšturmbanfiurerio Oto Skorcenio specialiajame SS padalinyje. Žr.: O. Skorzeny, *Nieznana wojna. Moje operacje specjalne*, Warszawa, 1999, s. 43.

riu H. Himleriu bei savo adjutantais metu A. Hitleris labai skeptiškai atsiliepė apie kitataučių legionų naudojimą Rytų fronte⁸⁹. „Jeigu mes vienai iš savo užkariautų provincijų kada nors suteiksime teisę sukurti nuosavą armiją arba karines oro pajėgas, tai mūsų viešpatavimas joje kaipmat visam laikui baigsis“, – samprotavo A. Hitleris 1942 metų kovo mėnesį vyriausiojo kariuomenės vado būstinėje „Wolfschanze“⁹⁰. Tačiau 1943 metų sausio 23 dieną A. Hitleris pritarė H. Himlerio pasiūlymui organizuoti latvių ir lietuvių SS dalinius. SS reichsfiureris siūlė Pabaltijo kraštams už jų gyventojų mobilizaciją į *Waffen-SS* dalinius suteikti ribotą autonomiją⁹¹. Vėliau A. Hitleris sutiko padidinti kovos dalinių šiuose kraštuose skaičių, bet su sąlyga, kad jie bus SS ir toliau kontroliuojami.

Vyriausiojoje SS valdyboje (viršininkas – SS obergruppenfiureris Gottlobas Bergeris) valdybos D grupė (*Amtsgruppe D*) buvo padalyta į Vidurio Europos I valdybą (*Amt I „Europäische Mittelstelle“*), Germanų reikalų II valdybą (*Amt II „Germanische Leitstelle“*) ir Rytų savanorių vadovavimo III valdybą (*Amt III „Freiwilligen-Leitstelle Ost“*). III valdybos vadovu buvo paskirtas SS oberšturmbanfiureris dr. Fritzas Arltas⁹², jos pagrindinė funkcija buvo organizuoti Rytų sričių gyventojų, taip pat ir lietuvių, SS policijos formuotes. Valdyba buvo padalyta į Ukrainos, Baltarusijos, Kaukazo kraštų, Rusijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos sekcijas. Dar 1942 metų lapkričio 11 dieną tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vado Lietuvoje žandarmeri-

---

⁸⁹ Л. Безыменский, „Несбывшиеся надежды“, Новое время, 1994, №10, p. 52.

⁹⁰ Adolfas Hitleris. Užstalės kalbos, Kaunas, 1994, p. 84.

⁹¹ Cz. Madajczyk, Faszyzm i okupację <...>, t. 2, s. 36.

⁹² Gimė 1911 m. Leipcege studijavo sociologiją, teologiją, genetiką ir statistiką. Būdamas studentas lankėsi Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Austrijoje ir Lietuvoje. 1936 m. tapo Breslau universiteto asistentu. Daktaras, statistikos ir demografijos profesorius, SS oberšturmbanfiureris. Dirbo Generalinės gubernijos administracijoje, tarnavo *Waffen-SS* divizijos „Das Reich“ štabe, kur 1944 m. pradžioje buvo sunkiai sužeistas. Vyriausiojoje SS valdyboje vadovavo specialiai valdybai (*Freiwilligen-Leitstelle Ost*), kurios pagrindinė funkcija buvo organizuoti Rytų sričių gyventojų, taip pat ir lietuvių, SS policijos formuotes. Po karo dirbo Kelno vokiečių pramonės institute.

jos pulkininkas Hansas Hachtelis⁹³, remdamasis SS reichsfu-
rierio ir vokiečių policijos vado H. Himlerio nurodymu, pasi-
rašė slapta aplinkraštį visų lietuvių policijos batalionų vokie-
čių ryšių karininkams. Jame nurodyta, kad būtina iš visų lie-
tuvių policijos batalionų atrinkti asmenis, išoriškai panašius į
rasinius vokiečius (šviesūs garbanoti plaukai, žydros akys ir
t. t.). Iš atrinktų žmonių pagal jų skaičių buvo ketinama įsteig-
ti uždara būrį arba kuopą Nr. 1⁹⁴.

SS dalinių, sudarytų iš užimtų Rytų kraštų gyventojų,
steigimui tarp kitų griežtai priešinosi ir Vyriausiosios reicho sau-
gumo valdybos (RSHA) viršininkas SS obergruppenfiureris Ern-
stas Kaltenbruneris, RSHA III valdybos viršininkas SS obergru-
penfiureris Ottas Ohlendorfas, SS ir policijos vadas Liubline SS
gruppenfiureris Odilas Globocnikas, Rytų Prūsijos gauleiteris ir
Ukrainos reichskomisaras Erichas Kochas ir kiti. H. Himleris tei-
gė, kad tai – laikina politika, kurią vykdyti verčia sunki Trečio-
jo reicho padėtis bei savų karinių išteklių stoka. „Europoje, –
aiškino jis savo pavaldiniams, – yra vietos tikrai vienai suvere-
niai valstybei – Vokietijai. Europoje yra tik viena SS – tai yra
germanų SS, kuriai vadovauja SS reichsfuureris“⁹⁵.

Kad Ostlando reicho komisariatas buvo dirbtinis, nevi-
siškai vykęs administracinis darinys, suprato ir patys aukščiaui
vokiečių pareigūnai. 1942–1943 metais buvo numatyta Rei-
cho užimtų Rytų sričių ministerijos (ne daugiau kaip 290 etatų
ir dar 60 – techninė valdyba), kartu ir Ostlando reicho komisa-
riato reorganizacija⁹⁶. A. Rosenbergas 1942 metų gegužės 8 die-
ną A. Hitleriui pasiūlė Ostlandą iš reicho komisariato pertvar-
kyti į reicho protektoratą, nes tikėjosi vietos gyventojus paska-

---

⁹³ Gimė 1894 m. spalio 25 d. Daktaras, žandarmerijos pulkininkas, 1942 m. – vokiečių
žandarmerijos vadas Lietuvoje. Nuo 1942 m. rugsėjo 22 d. – vokiečių tvarkos policijos vadas
prie SS ir policijos vado Lietuvoje. Kartu iki 1943 m. rugsėjo ėjo lietuvių savisaugos dalinių
inspektorius pareigas.

⁹⁴ Tvarkos policijos vado 1942 m. lapkričio 11 d. rašto vertimo į lietuvių kalbą nuorašas,
LCVA, f. R-1018, ap. 1, b. 93, l. 72–73.

⁹⁵ H.Himlerio kalba Charkove 1943 04. Žr.: K. Grunberg, Adolf Hitler – biografija fuhrera,
Warszawa, 1988, s. 449.

⁹⁶ Cz. Madajczyk, Faszizm i okupacje <...>, t. 1, s. 565.

tinti aktyviau remti karą. A. Hitleris tą pasiūlymą atmetė.

1943 metų vasario pradžioje reicho ministras užimtomis Rytų sritims NSDAP reichsleiteris A. Rosenbergas pakartotinai išdėstė savo idėją dėl Ostlando A. Hitleriui. Ją parėmė vermachto vadovybė ir Berlyno politikos veikėjai⁹⁷. Idėjos esmė ta, kad A. Rosenbergas pasiūlė panaikinti Ostlando reicho komisariatą ir Lietuvoje, Latvijoje bei Estijoje sudaryti savo vyriausybes ir administracijas. Baltarusija liktų tiesiogiai pavaldi Reicho užimtų Rytų sričių ministerijai. Pralaimėjimo prie Stalingrado ir nesėkmių Kaukaze paveiktas, A. Hitleris neatmetė reicho ministro pasiūlymų ir pavedė jam sukongretinti projektą. Tuo metu reicho kancleris buvo pasirengęs aprobuoti ribotą Baltijos kraštų autonomiją ir ribotą politinį bendradarbiavimą. Kad tokia nuomonė susidarytų, įtakos turėjo ir kritiškas SS vadovybės nusistatymas vietos gyventojų atžvilgiu, Rytuose vykdoma politika. Galų gale 1943 metų pavasarį A. Hitleris sutiko šiek tiek modifikuoti Rytų politiką. Svarbiausias „naujojo kurso“ niuansas buvo tas, kad fiureris sutiko Lietuvoje ir Ukrainoje formuoti SS prižiūrimus nacionalinius karinius dalinius, o Latvijoje ir Estijoje juos smarkiai padidinti. A. Hitleris pereinamuoju laikotarpiu buvo pasiruošęs pritarti dalinei Pabaltijo respublikų autonomijai (be karinių reikalų, be geležinkelio, komunikacijos, pašto, muitų ir nacionalinės valiutos) su reicho rezidentais, surengti privatizavimo akciją ir maisto normą prilyginti reicho normai. Tačiau 1943 metų vasarą A. Hitlerio pozicija šiuo klausimu vėl tapo bekompromisė. Galutinai Ostlando reicho komisariatas buvo panaikintas 1944 metų lapkričio 10 dieną.

Lietuvai, Latvijai bei Estijai rusų bolševizmas buvo daug pavojingesnis negu vokiečių nacionalsocializmas. Vienintelis mūsų priešas tuo metu buvo sovietų barbariškumas, būdingas žmogaus teisių niekintojams ir žiauriems mūsų tautos naikintojams. Todėl Baltijos šalių nacionaliniai rezisten-

---

⁹⁷ J. Turonek, Białoruś pod okupacją niemiecką, s. 132.

ciniai judėjimai pabandė suderinti bendrus veiksmus bei politiką vykstančio karo metu. 1944 metais sausio 8–9 dienomis Rygoje įvyko Baltijos šalių rezistencijos atstovų konferencija, kurioje buvo nuspręsta bendrai gintis nuo sovietų invazijos, stengtis, kad baltų ginkluotosios pajėgos nebūtų pavaldžios SS vadovybei ir t.t. Tačiau latviams ir estams nutarus tęsti kovą su bolševikais vokiečių kariuomenės sudėtyje, bendradarbiavimas nutrūko⁹⁸.

1944 metų kovo 15 dieną buvo įsteigta vadinamoji „Nikelio tarnyba“. Jai vadovavo HJ-hauptbanfiureris Zigfridas Nickelis. Tarnyba atliko ryšininkės tarp Vokietijos jaunimo organizacijos „Hitlerjugend“ vadovybės ir Ostlando reichskomisariato vaidmenį, jos pagrindinė užduotis buvo Baltijos šalyse pradėti 15–20 metų amžiaus vietos jaunimo verbavimo akciją, tačiau ji turėjo menką pasisekimą, nors iki rugsėjo 20 dienos šiai tarnybai pasisekė užverbuoti 1 012 lietuvių jaunuolių, „SS pagalbininkų“ („SS-Helfer“).

1944 metų balandžio 18 dieną Vokietijos vyriausiosios ginkluotųjų pajėgų vadovybės būstinėje įvyko pasitarimas, kuriame buvo aptarta savanorių iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos teisinė padėtis. Diskutuojant klausimu, koks yra skirtumas traktuojant trijų generalinių sričių savanorius, buvo konstatuota, kad viena yra estai ir latviai, kita – lietuviai. Estai ir latviai buvo pripažinti visiškai lygiateisiais, palyginti su vokiečių kariais, o lietuvių savanoriai tokiais nebuvo pripažinti⁹⁹.

1944 metais Mauthauseno–Guseno koncentracijos stovykloje tarp sovietinių kalinių buvo pradėta atskirai registruoti lietuvius, latvius bei estus. Naudojant agitacijos presingą, Baltijos šalių kaliniams buvo žadama laisvė, jeigu jie sutiks stoti savanoriais į karinius junginius Rytų fronte. Kiek jų tuo metu buvo užregistruota, nėra žinoma, tačiau 1945 metų balandžio mėn. stovykloje buvo 238 latviai, 17 lietuvių ir 5 estai¹⁰⁰.

⁹⁸ A. Bubnys, Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944 m., Vilnius, 1991, p.124–125.

⁹⁹ „Lietuvių tauta atmetė SS legioną“, *Karys*, 1985, Nr.7, p. 293.

¹⁰⁰ S. Dobosiewicz, Mauthausen-Gusen – samoobrona i konspiracja, Warszawa, 1980, s. 70.

Nepaisant to, kad 1944 metų birželio 23 dieną Pabaltijo kraštai tapo karo operacinės veiklos sfera ir vermachto daliniai užėmė „panteros liniją“ Estijos ir Latvijos pasienyje, Ostlando reichskomisariato valdžia liko. 1944 metų liepos mėn. H. Himleris nusprendė leisti steigti savarankiškas lietuvių, latvių bei estų karines formuotes. Parinkti bei apmokyti šiems daliniams skirtus žmones buvo pavesta žvalgybos organizacijai „*Waffen-SS Jagdverband*“¹⁰¹. Rudeinį armijų grupės „Šiaurė“ vadas generolas feldmaršalas Ferdinandas Šiorneris (Schorner)¹⁰² gavo didelius igaliojimus vadovauti vokiečių įstaigoms bei institucijoms. 1945 metų sausio 25 dieną apsupty vokiečių kariniai daliniai buvo sujungti į armijų grupę „Kurliandija“, kuriai paeiliui vadovavo generolai pulkininkai Heinrichas von Vitinghofas (Heinrich Gottfried von Vietinghoff-Scheel)¹⁰³, dr. Lotaras Rendulikas (Lothar Rendulic)¹⁰⁴ ir Karlas Hilpertas (Karl

---

¹⁰¹ Под маской независимости, Известия ЦК КПСС, 1990, No.11, с.119.

¹⁰² Gimė 1892 05 12 Miunchene. Pirmojo pasaulinio karo metais apdovanotas II ir I klasės Geležinio kryžiaus ordinais. 1943 11 16–1944 01 31 – XXXX tankų korpuso vadas, vėliau – armijų grupių „Šiaurė“ ir „A“ vadas, vokiečių armijos Kurliandijoje vadas. Nuo 1944 04 01 – generolas pulkininkas, nuo 1945 04 05 – generolas feldmaršalas. Apdovanotas aukšiniu NSDAP ženkleliu. 1941 04 20 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1944 02 17 kaip 398 vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“, 1944 08 28 – „Kalavijais“ (Nr.93), 1945 01 01 – „Briliantais“ (Nr. 23). 1945 05 15–1955 01 17 kalėjo rusų karo belaisvių stovykloje. Mirė 1973 07 02 Miunchene.

¹⁰³ Gimė 1887 12 06. Karo tarnybą pradėjo 1906 m. Nuo 1914 08 01 – oberleitenantas, 1916–1918 m. tarnavo generaliniame štabe. Nuo 1926 03 01 – majoras. 1939–1940 – 13-ojo korpuso vadas. 1940 06 24 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1944 04 16 kaip 456 vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“. 1942 12 07–1943 08 08 – XV armijos vadas Vakarų fronte. 1943 08 22–1944 10 25 – X armijos vadas Italijoje. Nuo 1943 09 17 – generolas pulkininkas. 1945 01–03 – armijų grupės „Kurliandija“ vadas. 1945 03–05 – armijų grupės „C“ vadas Italijoje. Mirė 1952 02 23 Pfrontenriede (Allgau).

¹⁰⁴ Gimė 1887 11 23. Karo tarnybą pradėjo 1910 m. 1917 m. – kapitonas, 1926 m. – majoras, 1933 m. – pulkininkas. 1933–1935 m. – Austrijos karo atašė Paryžiuje. 1935–1938 m. – motorizuotosios brigados vadas Vienoje. 1939 m. – generolas majoras. 1940 06 – 14-osios pėstininkų divizijos vadas. 1941 m. generolas leitenantas. 1942 m. – XXXV armijos korpuso vadas. 1942 m. – pėstininkų generolas. 1943 08–1944 06 25 – 2-osios tankų armijos vadas Balkanuose. 1942 03 06 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1943 08 15 kaip 271 vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“, 1945 01 18 – „Kalavijais“ (Nr. 122). 1945 01 27–03 12 – armijų grupės „Centras“ vadas. 1945 03–04 – armijų grupės „Kurliandija“ vadas. Po karo Niurnbergo procese Nr. 7 nuteistas 20 metų kalėti, tačiau 1951 m. paleistas. Mirė 1971 01 18.

Hilpert)¹⁰⁵. Paskutinėje karo fazėje – 1945 metų vasario mėn. – Kurliandijoje A. Hitleris įvedė karinį valdymą, karinės vadovybės priesakyje buvo įgaliotasis SS grupenfiureris teisės daktaras Vilhelmas Behrendsas¹⁰⁶ kartu jis buvo SS reichsfiurerio įgaliotiniu šioje teritorijoje. Kariniu požiūriu jis buvo pavaldus armijų grupei „Kurliandija“, o politiškai – H. Himleriui¹⁰⁷.

Artėjant karui į pabaigą, 1945 metų pradžioje vokiečiai iš latvių ir estų pabėgėlių Vokietijoje buvo sudarę latvių ir estų politinius tautinius komitetus. Pagal vokiečių sumanymą šie komitetai turėjo suvaidinti šių tautų atstovybių vaidmenį ir padėti vokiečiams įtraukti į *vermachtą* Vokietijoje atsidūrusius latvių ir estų pabėgėlius. Netrukus komitetai paskelbė savotišką savo tautiečių Vokietijoje „mobilizaciją“ į SS legionus, kurių buvo tik likučiai.

Pirmasis, kuriam kilo mintis, kad Pabaltijo kraštų gyventojai galėtų atlikti ir karo aviacijos personalo užduotis, buvo *Luftwaffe* vadovybės „Ost“ štabo karininkas oberleitenant Holtersas (Holters). 1943 metų pabaigoje *Luftwaffe* 1-ajame oro laivyne buvo įsteigta pagalbinė naktinė šturmo grupė „Ostland“ (*Erganzungsnachts-schlachgruppe Ostland*), į kurios sudėtį įėjo 11-asis naktinis šturmo aviacijos divizionas (NSGr.11), sudarytas 1943 metų spalio 18 dieną iš estų savanorių, ir 12-asis lietuvių naktinis šturmo aviacijos divizionas

---

¹⁰⁵ Gimė 1888 09 12 Niurnberge. Karo tarnybą pradėjo 1907 m. Bavarijos 14-ajame pėstininkų pulke. 1933 m. – pulkininkas leitenantas, 1935 m. – pulkininkas, 1939 m. – generolas majoras, 1940 m. – generolas leitenantas, 1942 m. – pėstininkų generolas, 1945 m. – generolas pulkininkas. 1939 09 IX – armijos korpuso štabo viršininkas. 1940 02 – 1-osios armijos štabo viršininkas. 1942 06 – LIX armijos korpuso vadas. 1943 08 22 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1944 08 08 kaip 542 *vermachto* karys apdovanotas „Ažuolo lapais“. 1944 09–1945 04 – 16-osios armijos Rytų fronte vadas. 1945 04 – armijų grupės „Kurliandija“ vadas. Mirė 1948 12 24 rusų karo belaisvių stovykloje.

¹⁰⁶ Gimė 1907 05 11 Rostingene. NSDAP (Nr. 981960) ir SS (Nr. 35815) narys. 1939 03–1945 – Reichstago deputatas. 1944 04 01–1944 10 – aukštesnysis SS ir policijos vadas Serbijoje, o nuo 1945 01 30 iki 1945 05 – Ostlande ir Šiaurės Rusijoje. Nuo 1944 08 01 – SS grupenfiureris ir policijos generolas leitenantas. Rezervo SS šturmbanfiureris *Waffen-SS* daliniuose. H.Himmleris apdovanojo jį SS Garbės špaga ir SS „Mirties galvos“ žiedu. 1946 04 16 Belgrade jam įvykdyta mirties bausmė.

¹⁰⁷ Cz. Madajczyk, *Faszizm i okupacje <...>*, t. 1, s. 647.

(NSGr.12)¹⁰⁸, įsteigtas 1944 metų gegužės 14 dieną Liepojojė¹⁰⁹. Abu divizionai buvo apginkluoti pasenusiais įvairių tipų lėktuvais, pritaikytais bombarduoti naktį: *Bucker Bu-131*, *Go-145*, *He-50*, *He-46*, *Ar-66* bei trofėjiniais olandų biplanais *C.Vm/26 ir C.Vm/33*. Į vadinamąjį Latvijos aviacijos legioną dar įėjo *Flak-Abteilung 385*. 1944 metų spalio 17 dieną abu divizionai buvo išformuoti, o jų personalas buvo paskirstytas po kitus *Luftwaffe* dalinius.

Be šių dalinių, apie 6 000 Latvijos ir Estijos vaikinių buvo pašaukti kaip *Luftwaffe-Helfers*, Oro pajėgų atsarginiai, ir išsiųsti į Vokietiją. Daugiausia jų tarnavo techniniuose arba administraciniuose postuose, tačiau kai kurie pateko į zenitinės artilerijos dalinius. Jie vilkėjo *Hitlerjugend* uniformas su nacionalinėmis spalvomis išdažytais ženklais ant rankovių.

Lietuva

Lietuviai buvo pirmieji, kurie palaikė žygiuojantį į Rytus *vermachtą*. 1941 metų birželio 23 dieną sudaryta Lietuvos laikinoji vyriausybė (LLV)¹¹⁰ išsprendė daug organizacinių uždavinių, kurių neįgyvendinus *vermachto* žygis per Lietuvą būtų buvęs žymiai sunkesnis. Siekdami švelninti santykius su vokiečiais ir gauti iš jų ekonominių bei politinių nuolaidų ir privilegijų, lietuviai siūlėsi suorganizuoti lietuvių tautinį korpusą, kuris dalyvautų bendrame žygyje prieš sovietus¹¹¹, juoba kad vienintelis A. Hitlerio šansas laimėti karą Rytuose buvo sąjunga su milijonais potencialių stalininio režimo priešininkų¹¹². Tačiau vokiečiai lietuvių pasiūly-

---

¹⁰⁸ С.Алексеев, Универсальный солдат, „Авиамастер“, 1999, No 1, с. 23.

¹⁰⁹ M.Zefirovas savo knygoje teigia, kad NSGr.12 buvo sudarytas iš latvių savanorių. – M. В. Зефиоров, Штурмовая авиация люфтваффе, Москва, 2001, с. 42, 49.

¹¹⁰ Nei latviai, nei estai tuo metu nebuvo paskelbę savo vyriausybių.

¹¹¹ Nacionalistų talka hitlerininkams, p. 36.

¹¹² 1943 metų balandžio 15 dieną „Nepriklausoma Lietuva“ rašė: „Kas būtų atsitikę, jei vokiečiai <...> nebūtų pasididžiavę ir būtų priėmę mūsų kai kurių tuolaikinių politinių vadovų net du kartus pasiūlytą Lietuvos vyrų mobilizaciją?“.

mą atmetė ir patarė steigti vokiečiams pavaldžius ir ištikimus policijos batalionus. Jokių tvirtesnių vokiečių išipareigojimų dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ar pripažinimo nebuvo gauta. Tačiau šiokios tokios vilties būta.

LLV, neturėdama kitos išeities, nusprendė įkurti lietuvių policijos padalinius, juos apginkluoti ir laikyti krašto vidaus saugumui garantuoti. Prielaida, kad lietuviai išitrauks į kovą už Vokietijos ateitį, buvo griežtai atmesta. Buvo išsamiai ir nedviprasmiškai garantuota, kad derinimas ir bendradarbiavimas su Vokietija kovojant su bendru priešu – Sovietų Sąjunga yra tik priemonė. Vėliau lietuvių kariniai ir politikos veikėjai šiuos policijos batalionus vertino kaip savo pradinės karinės pajėgas, kurias reikia išlaikyti net griežto vokiečių valdymo sąlygomis ir išsaugoti ateičiai, kovai dėl nepriklausomybės. Vokietijos kariuomenės vadovybei buvo išaiškinti tuomečiai šių policijos batalionų uždaviniai ir tikslai, todėl juos kurti buvo leista. Svarbiausi uždaviniai buvo saugoti strateginius tiltus, geležinkelio linijas, miškuose gaudyti likusius sovietinės kariuomenės karius, kovoti su siautėjančiais plėšikais, o svarbiausia – garantuoti saugų ir ramų lietuvių ūkininkų gyvenimą. Šiems tikslams Vokietijos kariuomenės vadovybė pritarė¹¹³. Be to, prie svarbių uždavinių buvo priskirtas vokiečių pareigūnų saugumo laidavimas, nes pagal pačioje karo pradžioje Vokietijos kariuomenės išleistus įsakymus už vieną nušautą vokiečių buvo sušaudoma 100 vietos gyventojų (lietuvių) ir 500 žydų.

Vokiečiams likvidavus Lietuvos laikinąją vyriausybę, teko, neatsisakant ginti savo teisių ir tautos garbės, stengtis lojaliai prisiderinti prie naujosios padėties. Buvo įsteigtos centrinės savivaldos įstaigos, vadinamosios vadybos, kurioms vadovavo generaliniai tarėjai lietuviai. Vokiečių

---

¹¹³ K. Škirpa, Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti, p. 339; A. Jančys, „Kauno žydų tragedija tebelieka atvira žaizda“, Laikinoji sostinė, 1998, birželio 22 d., Nr. 143 (728); J. Abraitis, „Atkuriami ginkluoti daliniai“, Karys, 1987, Nr. 1, p. 14; J. Vėgelis, „Lietuvos vietinės rinktinės kūrimasis Šiauliuose“, *ibid.*, 1958, Nr. 9, p. 301. R. Liormonas, „Lietuviai kariai Vokietijos kariuomenėje“, *ibid.*, 1970, Nr. 1, p. 9.

okupacijos metais lietuvių karinių policijos formuočių komplektavimas vyko vadovaujantis savanoriškumo principu: vieni norėjo išvengti sunkaus fizinio darbo Trečiojo reicho kariuomenėje gamyklose, kiti troško naudos, privilegijų ar šlovės, trečius taip elgtis skatino įsitikinimai. Didelę reikšmę turėjo ir tai, kad lietuviai, įstoję į policijos dalinius, arba jų šeimos nariai atgaudavo sovietų nacionalizuotą nuosavybę. Pradiniame karo etape stoti savanoriu į policijos batalioną buvo materialiai naudinga. Ir tai buvo nemažas akstinas. Eilinis vedęs policininkas, kurio dalinys buvo dislokuotas už Lietuvos ribų, pafrontės ruože, 1941 metais gaudavo 465 rb per mėnesį atlyginimą, kuopos viršila – 960 rb, leitenantas – 1170 rb, kapitonas – 1630 rb¹¹⁴. Policininkai buvo aprūpinami maistu ir drabužiais, todėl beveik visą algą palikdavo šeimoms, kurios, be to, dar naudojosi įvairiomis privilegijomis: už korteles be eilės pirkdavo maistą, nemokėjo už butą, buvo aprūpinamos kuru ir kt. Tačiau neapsieita ir be šio principo pažeidimų.

Tenka pabrėžti, kad atkurtos lietuvių policijos bei įsteigtų policijos batalionų padėtis buvo palankesnė už kitų kraštų vietinių policijų. Karo metais vietinės nacionalinės policijos struktūros funkcionavo daugelyje vokiečių okupuotų kraštų. Pavyzdžiui, Lenkijos teritorijoje įsteigtame administraciniame darinyje „Generalinė gubernija“ veikė iš vietos gyventojų lenkų sudaryta policija, tačiau jiniai buvo vadinama ne lenkų, o „granatowa“ policija (pagal tamsiai mėlynos spalvos uniformas). Be to, jiniai neturėjo centrinio vadovaujančio organo, o tik vietines vadovavimo struktūras. Keliems Lenkijoje įsteigtiems *Schutzmannschaften* batalionams vadovavo tik-tai vokiečių policijos karininkai. Bohemijos ir Moravijos protektorate po sėkmingo pasikėsimo į Vyrčiausiosios reicho saugumo valdybos viršininką SS obergruppenfiurerį Reinhardą Heydrichą čekų policija buvo išformuota, o jos likę nariai privalėjo nešioti raiščius su užrašu „Deutsche Polizei“, nes buvo tiesiogiai įtraukti į vokiečių policijos sudėtį. Ne ką ge-

---

¹¹⁴ LCVA, f. R – 402, ap. 2, b. 1, l. 56 – 57 ir f. R – 1099, ap. 1, b. 1, l. 309.

resnė padėtis buvo ir kituose kraštuose. Tuo tarpu atkurtoji lietuvių policija turėjo centrinę vadovaujantį organą – Policijos departamentą, kuriame atsakingas pareigas ėjo lietuviai. Lietuvių policijos batalionams vadovavo bei karininkų pareigas ėjo taip pat lietuviai. Batalionų karių uniformas puošė nacionalinę priklausomybę žymintys skiriamieji ženklai.

Vokiečių valdymo metais savarankiškų lietuvių ginkluotųjų pajėgų nebuvo, todėl buvo leista sudaryti šias nuo vokiečių administracijos priklausomas lietuvių karines policijos formuotes: lietuvių savisaugos dalinius (1941 metais), statybos batalionus (1943 metais), Lietuvos vietinę rinktinę (1944 metais), Tėvynės apsaugos rinktinę (1944 metais). Keičiantis vokiečių karinei ir policijos vadovybei, keitėsi ir naujai steigiamų lietuviškų policijos padalinių pavadinimai. Tai daugiausia priklausė nuo to, koks buvo padalinio pagrindinis uždavinys, t. y. svarbiausioji funkcija. Šie mūsų policijos daliniai turėjo bendrą pavadinimą – savisaugos batalionai, bet pagal savo specifines funkcijas jie dar buvo vadinami Vilniaus ar Kauno atstatymo tarnybų batalionais, savisaugos – apsaugos batalionais, geležinkelių linijų ir tiltų apsaugos batalionais, fronto ir užfrontės batalionais, sargybų batalionais, statybos batalionais ir kitokios paskirties batalionais. Iš viso 1941–1944 metais lietuviai suformavo 26 policijos batalionus, reprezentacinę policijos kuopą, policijos kavalerijos eskadroną ir 6 statybos batalionus¹¹⁵, be formuojamų, bet vėliau paleistų 301–310 serijos batalionų (estai suformavo 26 batalionus, o latviai – 51 batalioną)¹¹⁶. Nors lietuviai ir sužlugdė sumanymą suformuoti vietinį SS legioną, tačiau jų sukurti policijos batalionai buvo panaudoti vokiečių interesams.

Už nacionalinių policijos formuočių sukūrimą Lietuvos generalinėje srityje buvo atsakingas tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vado majoras A. Engelis¹¹⁷ (vėliau –

---

¹¹⁵ P. Stankeras, Lietuvių policija nacių okupacijos metais 1941–1944 (Organizacinė struktūra ir personalas). Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius, 2000, p. 20.

¹¹⁶ A. Münoz, Hitler's Eastern Legions, Vol. 1: The Baltic Schutzmannschaft, p. 11.

¹¹⁷ Policijos majoras, tvarkos policijos vadas Vilniaus apskrityje, o nuo 1941 09 14 iki 1942 02 tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vado Lietuvoje.

pulkininkas Wolfgangas Denickė (Wolfgang Denicke)¹¹⁸ ir pulkininkas leitenantas Valteris Musilis (Walter Musil)¹¹⁹). Lietuvos generalinio komisaro nurodymu šalies teritorijoje buvo pradėtos steigti gyventojų registravimo įstaigos, pavaldžios vokiečių civilinei valdžiai¹²⁰. Rytų fronto vokiečių kariuomenės vadų pageidavimu bei sutikus vokiečių policijos Lietuvoje vadovybei jau 1941 metų rugsėjo mėnesį keli Vilniuje suformuoti lietuvių policijos batalionai gavo įsakymą vykti į fronto priešakines linijas, ištraukti į kovos veiksmus su užfrontėje veikiančiais sovietų partizanais, o kiti buvo paskirti geležinkelio linijų ir tiltų, kuriais vyko fronto aprūpinimas, apsaugą užtikrinti. Operatyvinėje srityje jie buvo pavaldūs vokiečių kariuomenės dalinio vadui, o aprūpinimo – vokiečių policijos vadovybei Lietuvoje.

Ar teisinga yra traktuoti Antrojo pasaulinio karo metais įsteigtus lietuvių policijos batalionus kaip pradines karines pajėgas? Manytčiau, kad ne. Kariuomenė – tai valstybės ginkluotos gynybos institucija – krašto apsaugos sistemos pagrindinė dalis, sauganti valstybės suverenitetą, jos teritorijos bei oro erdvės neliečiamybę, ginklu ginanti valstybę nuo agresijos ar kitokio ginkluoto užpuolimo. Nors suvereni Lietuvos valstybė po Sovietų Rusijos, o vėliau ir po Trečiojo reicho reokupacijos nebuvo išnykusi, suverenių valstybės institucijų veikla buvo laikinai sutrikdyta. Todėl apie jokios lietuvių kariuomenės atkūrimą, ypač žinant griežtą naujojo okupanto nuostatą šiuo klausimu, negalėjo būti nė kalbos. Tačiau policija yra teisėtvarką užtikrinantis vykdomasis valstybinės valdžios organas. Pagrindiniai policijos uždaviniai buvo nusikaltimų bei kitokių teisės pažeidimų prevencija,

---

¹¹⁸ Policijos pulkininkas. Nuo 1942 02 29 iki 1943 m. – tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vado Lietuvoje. Į Lietuvą atvyko iš Frankfurto prie Maino.

¹¹⁹ Gimė 1894 06 08. Dr., austras. Nuo 1942 11 30 – policijos pulkininkas leitenantas (Oberstleutnant der Schutzpolizei), 1943–1944 m. – tvarkos policijos vadas prie SS ir policijos vado Lietuvoje, lygiagrečiai nuo 1943 m. rugsėjo mėn. – Lietuvos savisaugos dalinių inspektorius.

¹²⁰ Lietuvos generalinio komisaro potvarkio vertimo į lietuvių kalbą nuorašas, LCVA, f. R-713, ap. 1, b.1, l.11.

nusikaltimų atskleidimas ir tyrimas, viešosios tvarkos, visuomenės rimties bei saugumo užtikrinimas, piliečių teisių, laisvių ir turto apsauga. Policija buvo atsakinga už eismo saugumo priežiūrą, teikė neatidėliotiną ir kitokią socialinę pagalbą gyventojams bei vykdė kitas vokiečių okupantų primestas policijai nebūdingas funkcijas. Be to, vokiečių policijos vadas H. Himleris 1944 metais visiems lietuvių batalionams oficialiai suteikė policijos vardą.

Vokietijos politinė bei karinė vadovybė nuo pat pirmų buvimo Lietuvoje dienų stengėsi pajungti visą ūkį bei gyventojų išteklius savo kariniams tikslams. Teko laviruoti taikant ir saldinio, ir botago principą. Pačioje karo pradžioje, kai buvo siekiama išsivaduoti iš sovietų okupacijos, Lietuvos gyventojai parodė daug draugiškumo ir geros valios, buvo pasiryžę bendradarbiauti su *vermachtu*, todėl plačiausia savivalda Lietuvos generalinei sričiai buvo suteikta ne be pagrindo. Reicho ministras užimtoms Rytų sritims NSDAP *reichsleiteris* A. Rosenbergas, suprasdamas, kad vietos gyventojų savanoriškas ir kuo laisvesnės formos bendradarbiavimas su vokiečiais duos daugiau naudos, 1942 metų kovo 7 dieną paskelbė direktyvas dėl liberalesnio administracinio tvarkymo Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje ir dekretą dėl administracinės savivaldos įvedimo Ostlande¹²¹. Kartu Baltijos šalyse buvo įteisinta vietinė savivalda. Vokiečių jau netenkino Lietuvoje įsteigti policijos batalionai. Jiems prireikė karinių dalinių.

Vokiečių civilinė, policijos bei karinė administracija dėjo daug pastangų, kad įsteigtų SS karinį dalinį Lietuvoje. Tačiau vokiečiai iš pat pradžių padarė šurkščią taktinę klaidą – neužsitikrino Lietuvos savivaldos institucijų bei visuomenės paramos ir ėmėsi ši svarbų uždavinį įgyvendinti savo jėgomis. 1942 metais latviams ir estams su vokiečių pagalba pavyko suformuoti pirmuosius SS dalinius. Vokiečių politinės ir karinės administracijos atstovai lietuviams pavyzdžiu rodė latvius bei estus, kaip realiai galvojančius ir toli numa-

---

¹²¹ Ibid., f. R-614, ap. 1, b. 20, l. 42–48.

tančius politikus, kuriems vokiečiai tikrai suteiksia nepriklausomybę. Lietuviams buvo „draugiškai“ patariama pagalvoti, apsispręsti ir sekti savo šiaurinių kaimynų pavyzdžiu¹²². 1942 metų spalį Vokietijos užsienio reikalų ministro J. von Ribentropo atstovas Ostlande dr. Adolfas Vindeckeris (Windecker) lankėsi pas generolą Stasį Raštikį ir klausė, ar jis suktų organizuoti lietuvių legioną tais pačiais pagrindais, kaip tai darė estai. Lietuvos generolas atsakė¹²³. Tų pačių metų gruodžio 21 dieną Vyriausioji reicho saugumo valdyba įsakė atrinkti iš lietuvių ir latvių policijos batalionų mėlynakius bei blondinus. 2 tūkst. „rasės atžvilgiu tinkamų“ vyrų iš Lietuvos ir Latvijos turėjo būti po 10 išskirstyti į vokiečių SS policijos batalionų kuopas¹²⁴.

Pralaimėję kautynes prie Stalingrado, vokiečiai paskelbė visuotinę visų išteklių, reikalingų karo reikmėms, mobilizaciją. Tai negalėjo aplenkti Pabaltijo, taip pat ir Lietuvos. Aukštesnysis SS ir policijos vadas Ostlande ir Šiaurės Rusijoje SS obergruppenfiureris ir policijos generolas F. Jeckelnas 1943 metų vasario 1 dieną įspėjo Lietuvos generalinį komisarą Adrianą Theodorą von Rentelną¹²⁵ pasiruošti masiniam Lietuvos vyrų surašymui¹²⁶. Surašant vyrus turėjo būti panaudojami adresų biurai, maisto kortelių išdavimo registracijos knygos bei kiti šaltiniai. Tačiau 1943 metų vasario 19 dieną Lietuvos generaliniai tarėjai atsakė per vyrų surašymą padėti vo-

---

¹²² S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos, II dalis*, Vilnius, 1990, p.321.

¹²³ „Lietuvių tauta nepakluso vokiečių mobilizacijai“, *Karys*, 1986, Nr. 3, p.107.

¹²⁴ RSHA 1942 12 21 d. įsakymo vertimo į lietuvių kalbą nuorašas, LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 57, 1. 17.

¹²⁵ Gimė 1897 m. rugsėjo 15 d. Maskvoje. Daktaras. Po bolševikų revoliucijos grįžo į Vokietiją, kur studijavo nacionalinę ekonomiką ir pramonės teisę. Aktyvus žurnalistas. Rusiškai kalbėjo ne prasčiau nei vokiškai ir laikė save Rytų problemų ekspertu. Nuo 1928 m. – NSDAP, o nuo 1929 m. – SA narys. 1929 m. – Nacionalsocialistinių mokytojų draugijos vadovas, 1931–1932 m. – organizacijos „Hitler-Jugend“ vadovas. Nuo 1933 m. – Reichstago deputatas, atstovavęs Potsdamui. 1933–1935 m. – Vokietijos pramonės ir prekybos rūmų pirmininkas. Vokietijos–Belgijos draugijos Berlyne prezidentas. 1934 m. – Reicho darbo tarnybos štabo vadovas. 1941 m. liepos 28 d. – 1944 m. – Lietuvos generalinis komisaras. Pateko į rusų nelaisvę ir 1946 m. sovietų teismo sprendimu buvo pakartas.

¹²⁶ Rašto vertimo į lietuvių kalbą nuorašas, LCVA, f. R-615 ap. 2, b.21, 1.18.

kiečių valdžiai organizuoti lietuviškąją SS diviziją.

Vasario 21 dieną lietuvių visuomenės atstovai – vyskupas V. Brizgys, profesorius Juozas Ambrazevičius ir kiti – aplankė pirmąjį generalinį tarėją ir generalinį tarėją vidaus reikalams generolą Petrą Kubiliūną ir pareiškė jam savo neigiamą nuostatą dėl lietuviškosios SS divizijos kūrimo. Kitą dieną į Rygą dėl lietuviškosios SS divizijos steigimo iškviešti tarėjai perdavė aukštesniajam SS ir policijos vadui Ostlande ir Šiaurės Rusijoje SS obergruppenfiureriui ir policijos generolui F. Jeckelniui lietuvių visuomenės reikalavimą atkurti valstybingumą, kaip būtiną karinių dalinių organizavimo sąlygą. Bet nepaisant to, po delegacijos grįžimo į Kauną, vasario 24 dieną, buvo pradėta 1919–1924 metais gimusių vyrų registracija į lietuvių SS legioną. Organizavimo darbai buvo pavesti darbo jėgos telkimo įstaigai *Arbeitsamtui*¹²⁷. Tą pačią dieną į lietuvių tautą su atsišaukimu kreipėsi Ostlando reichskomisaras H. Lohsė ir pareikalavo atsilyginti už paslaugas, kurias neva vokiečiai suteikė Lietuvai¹²⁸. Generaliniai tarėjai atsisakė pasirašyti atsišaukimą, raginantį Lietuvos vyrus stoti į SS diviziją. Vasario 27 dieną paskelbtame Lietuvos generalinio komisaro A. von Rentelno, Lietuvos vyriausiojo karo lauko komendanto generolo majoro Emilio Justo¹²⁹ ir SS ir policijos vado Lietuvoje SS brigadefiurerio ir policijos gene-

¹²⁷ L. Truska, „Lietuva bolševikų ir nacių metais. 1940–1945 metų politinė kronika“, *Lietuvos rytas*, 1993, kovo 20.

¹²⁸ *Karys*, 1943, Nr.9.

¹²⁹ Gimė 1886 m. Strasbūre. Nors lietuvių kalbos nebemokėjo, tačiau buvo kilęs iš Rytprūsių lietuvių ir savo lietuviškos kilmės neslėpė. Nuo 1924 m. tarnavo Abverė. 1938–1940 m. – karo bei aviacijos atašė Kaune ir Rygoje, Abvero rezidentūros Kaune (slaptas pavadinimas „Likog“) viršininkas. Vadovavo slaptai antisovietinei organizacijai „Lietuvos karinė organizacija“. 1941 m. – karo atašė Rumunijoje. Prasidėjus karui – Lietuvos generalinės srities saugumo zonos komendantas (*der Kommandant des Sicherungsgebietes Litauen*), o nuo 1941 m. lapkričio 1 d. iki 1944 m. – Lietuvos vyriausiasis karo lauko komendantas (*Oberfeldkommandant*), nuo 1942 m. – generolas majoras. Buvo palankus lietuviams ir visuomet stengdavosi jiems padėti. Karo pabaigoje pateko nacių nemalonėn, buvo atleistas iš pareigų ir išsiųstas į Kuršo frontą. 1945 m. gegužės 3 d. Berlyne suimtas sovietų. Niurnbergo procese kaip liudytojas liudijo palankiai Lietuvai. 1946 m. teismo procese Rygoje liudijo prieš F. Jeckelną. 1946 m. lapkričio 2 d. Vilniuje nuteistas mirti, 1947 m. vasario mėn. NKVD Vilniaus rūmų požemyje sušaudytas ir po Tuskulėnuose buvusio garažo grindimis slapta užkastas.

rolo majoro Luciano Vysockio (Wysocki)¹³⁰ kreipimesi „Lietuviai, prie ginklo!“ sakoma: „Fiureris Adolfas Hitleris suteikė jums galimybę aktyviai dalyvauti Europos kare prieš bolševizmą. Todėl stokite į kuriamą „Lietuvių legioną“ ir savo karininkų vadovaujami kartu su kitomis Europos tautomis kovokite už savo kraštą“¹³¹. Argumentuotai į politikų suskaldytą Lietuvos visuomenę 1943 metų kovo 6 dieną kreipėsi Lietuvos generalinės srities pirmasis generalinis tarėjas ir vidaus reikalų generalinis tarėjas generolas Petras Kubiliūnas: „Kas tik sveikas ir pajėgus, stokime į mūsų lietuvių legioną ir į vermachto dalinius <...> Juo greičiau ir geriau suorganizuosime savo lietuvių legioną, juo aktyviau pasirodysime kovoje prieš bolševikus, tuo daugiau laimėsime politiniu ir kitais atžvilgiais“¹³². Remdamasis reicho ministro užimtomis Rytų sritims 1941 metų gruodžio 19 dienos potvarkiu dėl darbo prievolės įvedimo užimtose Rytų srityse, taip pat 1942 metų rugpjūčio 27 dienos potvarkiu, keičiančiu potvarkį dėl darbo prievolės įvedimo užimtose Rytų srityse, ir reicho komisaro Rytų kraštui 1943 metų sausio 25 dienos pirmuoju potvarkiu, nurodančiu vykdyti potvarkį dėl darbo prievolės įvedimo okupuotose Rytų srityse, reicho komisaro Rytų kraštui 1942 metų rugsėjo 9 dienos potvarkiu dėl generalinių tarėjų teisės leisti potvarkius generaliniam komisarui pritarus, Lietuvos generalinės srities pirmasis generalinis tarėjas ir ge-

---

¹³⁰ Gimė 1899 m. sausio 18 d. Gentomice (Vakarų Prūsija), šachtininkas. NSDAP narys (bilieto Nr. 132988), SS narys (bilieto Nr. 365199). 1933 m. – Reichstago narys, atstovavęs Kelnui ir Acheniui. Nuo 1933 m. rugpjūčio – SA šturmbanfiureris. Tuo pačiu metu paskirtas Duisburgo SA 138-ojo pulko vadu, suteiktas SA štandartenfiurerio laipsnis. 1934 m. rugpjūčio–1937 m. sausio mėn. – Vupertalio SA 171-ojo pulko vadas. 1937 m. sausio–1940 m. gegužės mėn. – SA 73-iosios brigados vadas Esene. 1939 m. – SA brigadefiureris, policijos prezidentas. Nuo 1940 m. birželio 21 d. – SS brigadefiureris. Iki 1941 m. rugsėjo 8 d. – vyriausiasis Vilniaus miesto ir srities policijos vadas, o nuo 1941 m. liepos iki 1943 m. – SS ir Lietuvos policijos vadas. Nuo 1941 m. rugsėjo – policijos generolas majoras. Atleistas iš posto dėl „minkštumo“, ypač pasireiškusio vykdamant akcijas prieš žydus ir kovojant su sovietiniais partizanais. 1944 m. dirbo SS vadovybės „Vakarai“ štabe. Po karo gyveno Duisburge. Mirė 1964 m. gruodžio 13 d.

¹³¹ L. Truska, „Lietuva bolševikų ir nacių metais. 1940–1945 metų politinė kronika“, *Lietuvos rytas*, 1993, kovo 20, *Karys*, 1943, Nr.10.

¹³² *Karys*, 1943, Nr.11.

neralinis tarėjas vidaus reikalams generolas Petras Kubiliūnas 1943 metų balandžio 6 dieną pasirašė potvarkį dėl 1919–1924 m. gimusių vyrų surašymo¹³³. Buvo aiškinama, kad numatyta vyrus mobilizuoti ne į vokiečių kariuomenės, o tik į pagalbinius karinius dalinius. Didžiulės vokiečių propagandinės pastangos, visokių privilegijų įstojusiems į SS legioną pažadai nedavė norimų rezultatų. „Pašauktųjų registracijos vykdymas dėl tam tikrų intelektualinių sluoksnių įtakos buvo neigiamai paveiktas. Atsakingieji asmenys tuo ne tik nusikalto prieš Europos tautų bendruomenę, bet ir prieš savo lietuvių tautos interesus<...>“, – savo vedamajame rašė dienraštis „Ateitis“¹³⁴.

Vykdam 1943 metais prievartinę lietuvių mobilizaciją į SS legioną, Kauno apygardos komisaras SA brigadefiureris Arnoldas Lentzenas¹³⁵ Kauno apskrities policijos vadui ir apskrities viršininkui rašė, jog lietuvių policija nerodanti geros valios, kad kiekvienas policininkas privalo surasti ir atgabenti į kalėjimą po tris asmenis, neatvykusius į mobilizacijos komisijas¹³⁶. Laimė, kad aukštesnieji lietuvių policijos pareigūnai, kaip ir pats Policijos departamento direktorius Vytautas Reivytis, buvo sąmoningi, sąžiningi lietuviai, jautė laiko dvasią, gerai pažino aplinką, todėl kur galėdami ir kaip įmanydami gelbėjo bėdon pakliuvusius savo kolegas, per juos padėdavo gyventojams. Įvairiais būdais buvo stengiamasi nevykdyti daugelio vokiečių potvarkių ir įsakymų, bet kartu neerzinti reichs valdžios atstovų valsčiuose, apskrityse, Lietuvos generalinio komisaro įstaigoje Kaune. Viešas pasipriešinimas arba atsisakymas vykdyti vokiečių reikalavimus buvo motyvuojamas teisiniais argumentais.

Tai, kad nepasisėkė įsteigti lietuviškojo SS legiono, bu-

---

¹³³ LCVA, f.R-729, ap.2, b.3, l.125.

¹³⁴ *Ateitis*, 1943, kovo 17, Nr.63.

¹³⁵ Gimė 1902 m. birželio 30 d. Nuo 1941 m. liepos 28 d. – Kauno apygardos komisaras. Nuo 1941 m. spalio – SA oberfiureris, o nuo 1942 m. kovo – SA brigadefiureris. Pokarinis likimas autoriui nežinomas.

¹³⁶ LCVA, f. R-1474, ap. 1, b. 25, l. 30.

vo didelis politinis ir moralinis smūgis vokiečių prestižui, politikai ir propagandai. 1943 metų kovo 17 dieną spaudoje¹³⁷ bei per radiją buvo paskelbtas oficialus vokiečių komunikatas, kad lietuvių SS legiono formavimas yra sustabdomas, nes lietuviai nesą verti tarnauti vokiečių SS daliniuose.

Lietuvos generalinės srities generalinio komisaro įstaiigos atsakingi pareigūnai atliko išsamią priežasčių, dėl ko žlugo lietuvių mobilizacija, analizę. Berlynui pateiktame dokumente kaip pagrindinė priežastis nurodyta Lietuvos gyventojų ypatumai: lietuvių tautos charakteris, žemas kultūros ir civilizacijos lygis, Lietuvos valstybės ir jos valdančiųjų sluoksnių, inteligentijos priešiškus. Buvo pripažinta ir dalis vokiečių kaltės: trumpas pasirengimo mobilizacijai terminas, nedidelės baudmės vermachto dezertyrams, vokiečių pažadų netesėjimas¹³⁸. Vokiečiai ignoravo tiek tarptautinės, tiek valstybinės teisės nuostatą, kad krašto gynimo ir valstybės karinių pajėgų mobilizaciją gali vykdyti tik tos valstybės suvereni valdžia per savo konstitucines institucijas.

Tačiau visa tai nereiškė, kad vokiečių kariuomenėje yra vyrų perteklius ir lietuvių jaunuoliams į ją pakliūti nėra jokių šansų. Vokiečiams labai rūpėjo palaužti lietuvių pasipriešinimą ir nugalėti jaunimo nepaklusnumą. Kai kurie SS vadovai Lietuvoje iš pradžių norėjo, pritaikius gąsdinimo bei teroro priemones, tiesiog paskelbti Lietuvos jaunimo į lietuviškąją *Waffen-SS* dalinį, vadovaujamą vokiečio generolo, mobilizaciją. Tačiau mobilizacijos į legioną sėkmei užtikrinti generalinis komisaras A. von Rentelnas per pirmąjį generalinį tarėją P. Kubiliūną pareiškė pageidavimą gauti tam tikrą to garantijų¹³⁹, todėl taktiniais sumetimais, siekiant geriau užmaskuoti mobilizacijos akciją, vokiečiai šio darbo didesnę dalį patikėjo lietuvių savivaldos organams. Savo ruožtu ir lietuvių visuomenės sluoksniuose, siekiant išvengti griežtes-

---

¹³⁷ *Ateitis*, 1943, kovo 17, Nr.63.

¹³⁸ A. Bubnys, *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*, p.391–393.

¹³⁹ J. Bulavas, *Vokiškųjų fašistų okupacinis Lietuvos valdymas, Vilnius, 1969*, p.150.

nių vokiečių valdžios veiksnu, buvo pradėta ieškoti kompromisų. Iniciatyvos ėmėsi pirmasis generalinis tarėjas P. Kubiliūnas. 1943 metų lapkričio 24 dieną įvyko visuomenės veikėjų antroji konferencija, kurioje nuspręsta, kad galima kurti tautinę kariuomenę, kuriai vadovautų lietuviai ir kuri gintų tik Lietuvą. Dabar vokiečiai šį pasiūlymą atmetė. Tada Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK'as), suvienijęs visas krašto politines jėgas ir partijas, paskelbė pareiškimą, kuriame buvo sakoma, kad vokiečių „skelbiama mobilizacija, priešinga mūsų tikslams ir tautos valiai, teisiškai yra Lietuvos piliečiams neprivaloma, pavartojimas mobilizacijai prievartos priemonių bus smurto aktas, prieštaraujantis tarptautinei teisei“¹⁴⁰.

Po to, kai nepavyko surinkti Lietuvos jaunimo į SS ir vermachto dalinius, po įtemptų derybų vokiečiai leido patiems lietuviams telkti savo karinius dalinius. Tuo labiau kad gresiančio bolševikų pavojaus akivaizdoje tai buvo teisingiausia ir vienintelė išeitis – griebtis ginklo ir kovoti bei gintis. Neišvengiamai reikėjo tartis su vokiečiais, nes be jų sutikimo, neturint nei ginklų, nei kitų priemonių, kova su bolševikais nebūtų davus jokių vaisių. Lietuva tapo vienintele Europos šalimi, kur vokiečiai leido formuoti ginkluotąsias pajėgas ne SS legiono pavidalu. Lietuvos tautinės armijos organizavimą dar paskubino suaktyvėjusi bolševikinių partizanų veikla Šiaurės ir Rytų Lietuvoje. Kartu buvo stengtasi nepaklusti vokiečių mobilizacijoms ir išlaikyti lietuvių karinių formuočių šioki tokį savarankiškumą. 1944 metų vasario 1 dieną pirmasis generalinis tarėjas susitarė su SS ir policijos vadu Lietuvoje dėl 5 tūkstančių vyrų karinio dalinio organizavimo. Kovo 5 dieną šis kontingentas buvo padidintas iki 10 tūkstančių žmonių. Karinis dalinys buvo pavadintas Lietuvos vietine rinktine (*Litauische Sonderverbände*) (toliau – LVR). Buvo paskirtas rinktinės vadas, štabas ir 25 apskričių komen-

---

¹⁴⁰ A. Jakubčionis, „Nepriklausomybės viltis“, *Lietuvos rytas*, 1991, sausio 9.

dantai, atsakingi už rinktinės kuopų steigimą apskrityse. Į Vietinę rinktinę buvo registruojami puskarininkiai ir eiliniai, ne vyresni kaip 45 metų amžiaus, netarnavę kariuomenėje 18–25 metų jaunuoliai. Savanorių registravimas vyko vasario 21–kovo 1 dienomis. Vokiečiai nepaprastai nustebo, kad LVR steigimas vyksta sėkmingai. Į Kauną netgi atvyko aukštesnysis SS ir policijos vadas Ostlande SS obergruppenfiureris F. Jeckelnas. Per keletą dienų užsiregistravo 19 500 vyrų. Buvo nutarta organizuoti 13 batalionų, kuriuose būtų po 750 vyrų. Marijampolėje buvo įsteigta karo mokykla.

Vokiečiai, prisidengdami rinktine, nutarė kuo daugiau lietuvių jaunuolių paimti savo reikalams: leidę organizuoti Vietinę rinktinę, kurios veikimo plotas buvo tik Lietuvos teritorija, norėjo gauti lietuvių karių frontui savo kariuomenės retėjančioms gretoms papildyti. Buvo numatyta lietuvius paskirstyti palei visą Šiaurės frontą – nuo Narvos iki Minsko. Mobilizacijos štabas numatė į Šiaurės frontą pasiųsti 50 000 lietuvių, 18 000 vyrų paimti į naują lietuvių SS legioną, arti 30 000 priimti talkininkais į aviacijos dalinius ir 10 000 – į priešlėktuvinės gynybos dalinius¹⁴¹. Šiaurės fronto vadas generolas feldmaršalas Valteris (Otto Moritz) Modelis (Walter Model)¹⁴² per Lietuvos karo komendantą generolą E. Justą pakvietė Vietinės rinktinės vadą generolą Povilą Plechavičių atvykti į savo būstinę. Vermachto atstovai pasitarime su Vietinės rinktinės vadu 1944 metų kovo 21–23 dienomis pa-

---

¹⁴¹ K. Rukšėnas, Į vergovę, Vilnius, 1966, p.73.

¹⁴² Gimė 1891 01 24 Genthine. Karo tarnybą pradėjo 1909 02 27. Nuo 1934 10 01 – pulkininkas, nuo 1938 03 01 – generolas majoras, nuo 1940 04 01 – generolas leitenantas, nuo 1941 10 01 – šarvuočių armijos generolas, nuo 1942 02 01 – generolas pulkininkas, nuo 1944 03 01 – generolas feldmaršalas. 1938 11–1939 10 – 4-ojo armijos korpuso štabo viršininkas, 1939 10–1940 11 – 16-osios armijos štabo viršininkas, 1940 11–1941 10 – 3-iosios tankų divizijos vadas, 1941 10–1942 01 – XXXXI tankų korpuso vadas, 1942 01–1944 01 – 9-osios armijos vadas, 1944 01–1944 03 – armijų grupės „Šiaurė“ vadas, 1944 03–1944 06 – armijų grupės „Šiaurinė Ukraina“ vadas, 1944 06–1944 08 – armijų grupės „Centras“ vadas, 1944 08 17–1945 04 17 – armijų grupių „B“, „D“ ir „Vakarai“ vadas. 1941 07 09 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino. 1942 02 17 kaip 74 vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“, 1943 04 02 – „Kalavijais“ (Nr. 28), 1944 08 07 – „Briliantais“ (Nr. 17). 1945 04 21 nusižudė Diuselldorfe.

reikalavo 10 500 vyrų pasiūsti į užfrontės dalinius, lygiagrečiai suformuoti Lietuvos pirmąją diviziją, o vėliau – antrąją, kurios veiktų Šiaurės fronto sektoriuje. Tiesiogiai P. Plechavičius neatsisakė įvykdyti prašymo, tačiau atkreipė dėmesį į LVR materialinio ir techninio aprūpinimo sunkumus. Generolas P. Plechavičius gavo generolo feldmaršalo V. Modelio sutikimą lietuvius skirti vien tik į fronto ruožą, esantį į rytus nuo Lietuvos. Vietinės rinktinės vadas 1944 metų kovo 25 dieną įsakė apskričių viršininkams ir miestų burmistrams iki balandžio 12 dienos parengti kariuomenėje tarnavusių (gimusių 1915–1919 metais) ir netarnavusių (gimusių 1919–1924 metais) vyrų sąrašus. Vokiečių generalinis komisaras Lietuvoje balandžio 15–16 dienomis ultimatyviai pareikalavo paskelbti mobilizaciją. Balandžio 28 dieną buvo paskelbta mobilizacija. Per Kauno radiją į tautą kreipėsi generolas P. Plechavičius: „<...> Raudonoji armija visomis priemonėmis stengiasi vėl užgrobti tas sritis, kurios jau vieną kartą yra išgyvenusios siaubingą bolševikų viešpatavimą<...> Ši aplinkybė uždeda mums pareigą įsijungti į kovojančių prieš bolševizmą tautų eiles <...>, mes šioje likiminėje kovoje stosime pety su petį su didžiosios Vokietijos kariuomenės kariais ir kovosime lemtinę kovą dėl savo tautos, dėl savo tėvynės <...> Be to, šiandien būtina organizuoti fronto dalinius<...>“¹⁴³. Tačiau mobilizacija visiškai žlugo. Užsiregistravo 3–5 procentai šaukiamojo amžiaus vyrų¹⁴⁴.

Ostlando reichskomisarų nurodymu buvo ketinama 1944 metų gegužės 16 dieną Lietuvoje skelbti mobilizaciją. Gegužės pradžioje vokiečiai pabandė perimti Lietuvos vietinės rinktinės batalionus savo žinion ir perrengti juos SS uniforma. Vietinės rinktinės štabas atsisakė vykdyti vokiečių įsakymą ir išsiuntinėjo įsakymą klausyti tik savo štabo nurodymų. Gegužės 15 dieną rinktinės štabą vokiečiai su-

---

¹⁴³ Dokumentai Lietuvos vietinės rinktinės istorijai. Sudarė Z. Raulinaitis, Chicago, 1990, p. 126–128.

¹⁴⁴ V. Venckūnas, „Okupacijų randai“, *Pasaulis*, 1991, Nr. 9, p. 34.

ėmė, o batalionus ėmė nuginkluoti. Iš 12 tūkstančių karių daugelis su ginklais pabėgo, apie 100 kareivių buvo sušaudyta, apie 3 500 – suimta, aprenpta vokiečių karo aviacijos uniforma ir su stipria sargyba išvežta į Vokietiją dirbti aerodromuose. Dėl Vietinės rinktinės vado ir jo štabo karininkų suėmimo bei rinktinės nuginklavimo Lietuvos generalinis komisaras dr. A. von Rentelnas atsisakė išleisti potvarkį, skelbiantį gegužės 16 dieną mobilizaciją, ir dėl to iš Rygos ir Berlyno susilaukė didelių priekaištų¹⁴⁵. Ostlando reichskomisaras H. Lohsė priekaištavo aukštesniajam SS ir policijos vadui Ostlande SS obergruppenfiureriui F. Jeckelnui, kad šis, iš anksto nesuderinęs savo veiksmų su politine vadovybe, paskubėjo išvaikyti Lietuvos vietinę rinktinę ir taip supainiojo lietuvių mobilizacijos reikalus, be to, dėl to gerokai sumažėjo ir žemės ūkio produkcijos gamyba.

Tačiau paskubėję ir per klaidą likvidavę Lietuvos vietinę rinktinę, vokiečiai neatsisakė sumanymo paimti lietuvius vyrus į *vermachtą* ir tuo tikslu suformavo mobilizacinį štabą, kuriam vadovauti buvo paskirtas pulkininkas Adolfas Birontas. Tuo klausimu buvo paskelbtas jo pareiškimas spaudai¹⁴⁶. Buvo kreiptasi į reichsministrą užimtomis Rytų sritims NSDAP reichsleiterį A. Rosenbergą su prašymu panaikinti teises kliūtis, kad įsteigti ypatingieji ar SS ir policijos teismai galėtų spręsti vengiančių mobilizacijos civilinių asmenų bylas. Buvo paliktos apskričių komendantūros, tačiau komendantai dabar jau priklausė apygardų komisarų įgaliojiniams apskrityse ir buvo jų prižiūrimi. Jau braškant Rytų frontui, pirmasis generalinis tarėjas 1944 metų birželio 10 dieną išleido potvarkį „Dėl Lietuvos vyrų šaukimo karo tarnybon“, pagal kurį nuo birželio 28 dienos turėjo prasidėti visų šaukiamojo amžiaus Lietuvos vyrų mobilizacija į vokiečių kariuomenę. Buvo grasinama net mirties bausme. Dėl šios mobilizacijos VLIK'as išplatino atsisaukimą, kuriame sako-

---

¹⁴⁵ J. Abraitis, „Atkuriami ginkluoti daliniai“, *Karys*, 1987, Nr.3, p. 111.

¹⁴⁶ Balsas, 1944, birželio 3.

ma: „Šiuo metu pagal lietuvių tautą išduodanti generalinio tarėjo birželio 10 d. mobilizacinį potvarkį vokiečiai per plk. A. Birono mobilizacinį štabą ruošia naują mobilizaciją, kurios metu paimtieji vyrai bus besąlygiškai panaudoti vien tik vokiečių interesams“¹⁴⁷. Pogrindžio spauda kategoriškai pareiškė: „Nei į Vakarus, nei į Rytus – nė vieno žmogaus“¹⁴⁸. Tačiau ši paskutinioji vokiečių mobilizacija Lietuvoje neįvyko: jų kariuomenė pradėjo trauktis iš Lietuvos, užleisdama pozicijas bolševikų armijoms. Vien tik Lietuvos sostinę Vilnių jų puolė trys: sovietinė Raudonoji armija, lenkų Armija Krajova bei bolševikiniai partizanai, gynė, deja, tiktai vokiečiai. Lietuviai dar kartą nesugebėjo pasipriešinti savo amžiniams priešams iš Rytų. Tuo tarpu Latvijos teritoriją gynė dvi nacionalinės latvių divizijos, Estiją – viena estų divizija.

Keli tūkstančiai sulaukytų Vietinės rinktinės karių ir lietuvių, tarnavusių RAD darbo daliniuose Lietuvoje ir Vokietijoje, buvo pašaukti atsarginiais į Vokietijos karines oro pajėgas (*Kampfhelfer der Luftwaffe*). Jiems buvo išduotos standartinės vokiečių mėlynai pilkos *Luftwaffe* uniformos su raudonais žemės personalo papuošimais (*Waffenfarbe*). Kaip ir lietuviai, tarnaujantys Vokietijos armijoje, *Luftwaffe* atsarginiai galėjo būti atpažinti tik iš trispalvio ženklų ant peties. Lietuvos *Luftwaffe* atsarginiai, minimaliai apmokyti, buvo paskirstyti visoje Europoje po mažus nežinomus *Luftwaffe* antžeminius dalinius. Dauguma buvo išsiųsti į oro uostus, įsikūrusius aplink Berlyną, nors vienas dalinys taip pat tarnavo vokiečių oro uoste Norvegijoje. Lietuvos atsarginiai taip pat buvo paskirti į 6-ąją atsarginę aviacijos batalioną, kurio štabas buvo Poznanėje. Šiame dalinyje lietuviai tarnavo tol, kol čia įžengė rusai. Ir tik keli išsigelbėjęs jie sugebėjo pasitraukti į Vakarus¹⁴⁹.

Į šiuos atsarginių dalinius buvo paskirta apie 100 lie-

---

¹⁴⁷ J. Vicas, SS tarnyboje, p. 107.

¹⁴⁸ O. Urbonas, „Lietuvos Vietinė rinktinė 1944 metais“, *Karys*, 1952, Nr. 3, p. 72.

¹⁴⁹ Henry L. Gaidis, *A history of the Lithuanian military forces in World War II 1939–1945*, Chicago, Illinois, 2001, s. 250.

tuvių karininkų, tarnavusių P. Plechavičiaus teritoriniuose būriuose. Aukštesnio rango karininkai buvo tik vokiečiai. Labai mažai žinoma apie šių lietuvių – *Luftwaffe* atsarginių – tarnybą, apie išgyvenusius ir išimaišiusius tarp vietos gyventojų arba pasidavusius sąjungininkų pajėgoms lietuviams.

Atsižvelgdamas į susiklosčiusią politinę bei karinę situaciją, Ostlando reicho komisaras H. Lohsė be Berlyno žinios ir sutikimo nusišalino nuo pareigų ir pabėgo. Į H. Lohsė vietą buvo paskirtas reicho komisaras Ukrainoje, Rytų Prūsijos NSDAP gauleiteris Erichas Kochas. Karo frontui artėjant prie Lietuvos, savivaldos valdžia vis menkėjo, ją perėmė SS ir policijos vadovybė. A. Hitlerio 1944 metų liepos 9 dienos įsakymu Ostlando aukštesnysis SS ir policijos vadas SS obergruppenfiureris F. Jekelnas gavo diktatoriaus įgaliojimus – mobilizuoti visus žmoniškuosius išteklius, likusius gyventojus, karo tarnybai bei karinių objektų statybai. Netrukus valdžią Lietuvoje perėmė Vokietijos karinė vadovybė (*Militarverwaltung*) bei SS.

Nors tarptautinė teisė (1907 metų spalio 18 dienos IV Hagos tarptautinės konvencijos 42–45, 52 straipsniai)¹⁵⁰ draudžia okupantams mobilizuoti užimto krašto gyventojus ir versti juos dalyvauti karo veiksmuose prieš savo šalį, ši nuostata lietuviams nebuvo taikytina. Lietuva nelaikė savęs kariaujančia su Vokietija šalimi, todėl tarp krašto gyventojų ir vokiečių karių dėl bendros kovos (sukilimo) su sovietais Lietuvoje buvo užsimezgę natūralūs, nuoširdžiai draugiški santykiai. Po vienu sovietinės okupacijos metų lietuviai išsigelbėjimą siejo su vokiečių armija. Lietuvos valstybė karo metais neegzistavo ir jos žmonių nesaistė jokie antihitlerinės koalicijos saitai. Jau vien dėl to, kad Lietuva buvo SSRS okupuota, lietuviai negalėjo priklausyti antihitlerinei koalicijai. Lietuviai partizanai buvo pirmieji vokiečių ginkluoti talkininkai kovojant su bolševizmu. Vokiečių nuomone, šie žmonės jau savaime buvo sąjungininkai¹⁵¹. Vermachto pusėje lietuvių policijos daliniuose

¹⁵⁰ Documents on the Laws of War, Oxford, 1994, p. 57. Vokietija šią konvenciją pasirašė 1907 m. spalio 18 d., o ratifikavo 1909 m. lapkričio 27 d.

¹⁵¹ R. Hilberg, Nusikaltėliai. Aukos. Stebėtojai, Vilnius, 1999, p. 109.

savanoriškai tarnavo ir kovojo daugiau lietuvių jaunimo negu per prievartą mobilizuotųjų į vadinamąją 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją. 1942 metų gegužės 22 dieną šioje divizijoje buvo 12 398 kariai, iš kurių tiktai 4 499, t. y. 36,3 proc.¹⁵², buvo lietuviai¹⁵³, o 1944 metų pradžioje šis procentas sumažėjo iki 32,3¹⁵⁴. Įvairios aplinkybės (repatriacija, siekimas išvengti išvežimo darbams į Vokietiją, išsigelbėti nuo represijų ir pagaliau noras kovoti su Rusijos bolševikais) skatino vyrus stoti į vokiečių karo tarnybą. Be policijos dalinių, lietuviai jaunuoliai tarnavo vermachto kariniuose junginiuose (5,4 tūkst. karių, iš jų 1,4 tūkst. inžineriniuose daliniuose), Vokietijos kariūnėse oro pajėgose (12 tūkst. vyrų), Reicho darbo tarnyboje (400) bei organizacijoje „Todt“ (15 tūkst. lietuvių)¹⁵⁵.

Nuginkluoti lietuvių policijos batalionų bei LVR kariai buvo paskirstyti į artilerijos, pėstininkų, parašiutininkų, „karo talkininkų“ dalinius. Frontui priartėjus prie Lietuvos, 1944 metų birželio 24 dieną generolo P. Kubiliūno pastangomis buvo gautas vokiečių leidimas apskirtyse įsteigti apsaugos komandas¹⁵⁶. Vokiečiai suprato, kad lietuviai priešinsis naujai sovietų okupacijai, o tai buvo jiems naudinga. Kuršo lanko kautynėse drauge su vokiečiais su Raudonąja armija kovėsi ir keli lietuvių batalionai. Dabar lietuvis kovojo akis į akį su lietuviu, tarnaujančiu Raudonojoje armijoje.

Kautynėms artėjant prie rytinių Lietuvos sienų, Žemaitijoje, Telšių apylinkėje, vokiečių karinei vadovybei leidus, iš ginkluotų apsaugos būrių liepos 29 d. buvo suformuota Žemaičių rinktinė, kitaip dar vadinama Tėvynės apsaugos rinktine (TAR)¹⁵⁷. Ją daugiausia sudarė iš Aukštaiti-

¹⁵² Prieš išeinant į pirmąjį mūšį Oriolo srityje, prie Aleksejevkos (1943-02-24) divizijoje buvo 3600 lietuvių. – A. Paulius, XXI amžius – paskutinis?, Vilnius, 1999, p. 97.

¹⁵³ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 3, Vilnius, 1971, p. 473.

¹⁵⁴ L. Truska, „16-osios divizijos veteranai: kolaborantai ar didvyriai?“, *Lietuvos aidas*, 1994, birželio 10.

¹⁵⁵ A. Mūnoz, Hitler's Eastern Legions, p. 11. Šį skaičių patvirtina A. Bubnys knygoje „Vokiečių okupuota Lietuva“, p. 404.

¹⁵⁶ N. Gaškaitė, Pasipriešinimo istorija, 1944–1953 metai, Vilnius, 1997, p. 18.

¹⁵⁷ V. Šimkus, Atsiminimai, d. 2, p. 142–143.

jos pasitraukę buvę Lietuvos policijos pareigūnai, kariškiai ir kovingai nusiteikęs jaunimas. Rinktinės 1-ojo pėstininkų pulko vadas buvo majoras A. Urbonas, 2-ojo pėstininkų pulko – inžinierius pulkininkas leitenantas Mečys Kareiva, o jam mirus – generalinio štabo pulkininkas leitenantas Matas Naujokas. Atsisakius tapti TAR vadu tarpukario Lietuvos 3-iosios divizijos vadui divizijos generolui Edvardui Adamkevičiui, rinktinei vadovavo vokietis pulkininkas Helmutas Maederis¹⁵⁸ ir lietuvis kapitonas Izidorius Jatulis. Sovietams slenkant į vakarus, TAR Lietuvoje sudarė besitraukiantiems vokiečių daliniams ariergardą. Įvyko keletas kruvinių kautynių (ypač smarkios prie Sedos). TAR buvo menkai ginkluota, o priešojėgų persvara – didžiulė, todėl ji buvo priversta trauktis į Vokietiją. Jos likučiai buvo išskirstyti į 8 statybos pionierių kuopas, kurios rengė įtvirtinimus Rytprūsiose.

Beveik šimtas lietuvių pateko į Vokietijos karinio jūrų laivyno mokyklą 9. *Marine Ersatz Abteilung*. Čia kartu su lietuviais mokėsi 400 latvių ir 150 estų¹⁵⁹. Vėliau, 1944 metų spalio mėnesį, latviai ir estai buvo išvežti į Dancigą, kur dislokavosi jų SS legionų mokymo stovyklos. Kai kurie šaltiniai nurodo, kad 1945 metų sausio 24 dieną Vokietijos pusėje įvairiuose kariniuose daliniuose kovojo 36 800 lietuvių¹⁶⁰.

1944 metų pabaigoje–1945 metų pradžioje vokiečiai ke-

---

¹⁵⁸ A.Stankevičius, „Apie dvejias kautynes iš 55-erių metų perspektyvos“, Kauno diena, 1999, rugpjūčio 20 d., Nr. 193.

Maeder Hellmuth – gimė 1908 07 05 Roterode (Rotterdam), 34-osios pėstininkų divizijos štabo adjutantas. 1941–1943 m. – Rytų fronto 297-osios pėstininkų divizijos bataliono vadas, numatytas paskirti visų lietuviškų savanoriškų SS junginių vadu, Šiaulių karo komendantas, pulkininkas. 1944 m. – Tėvynės apsaugos rinktinės, arba Žemaičių rinktinės, vadas. Drąsus, taktiškas, palankus lietuviams. Karo pabaigoje – elitinės divizijos „Grossdeutschland“ vadas. 1942 m. balandžio 3 d. apdovanotas Geležinio kryžiaus Riterio kryžiumi, 1944 m. rugpjūčio 27 d. kaip 560-asis vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“ prie Geležinio kryžiaus Riterio kryžiaus, o 1945 m. balandžio 18 d. kaip 143-iasis karys – dar ir „Kalavijais“. Generolas majoras. Po karo nuo 1958 iki 1968 09 30 tarnavo Bundesvere. 1960 m. – pėstininkų karo mokyklos viršininkas, generolas leitenantas. 1970 m. – korporacijų „Bell–Aerospace“ ir „Rheinmetall“ (JAV) patarėjas. Mirė 1984 m. gegužės 12 d. Koblence.

¹⁵⁹ Leonas B., „Jūrininkai kasa bulves“, *Karys*, 1956, Nr. 7, p. 221.

¹⁶⁰ Ю. Тепляков, „По ту сторону фронта“, *Московские новости*, №19, 13 мая 1990.

tino sudaryti iš Vokietijoje gyvenančių karo pabėgėlių vadinamąjį „Lietuvių tautinį komitetą“ ir su jo pagalba pabandyti mobilizuoti į karinius dalinius Vokietijoje esančius lietuvių pabėgėlius bei tremtinius. Tam buvo pasitelkta tuo metu Vokietijoje veikusi Lietuvių pagalbinė įstaiga (*Litauische Hilfsstelle*), vadovaujama buvusio generalinio tarėjo darbo ir socialiniams reikalams dr. Jono Paukščio. Berlyne 1944 metų rugsėjo 20–21 dienomis šioje įstaigoje įvyko pasitarimas dėl lietuvių karinių dalių Vokietijoje steigimo. Būsimų karinių dalių vado pareigos vėl buvo siūlomos generolui S. Raštikiui, tačiau jis, kol nebus išspręsti aktualūs lietuviams politiniai klausimai, kategoriškai atsisakė. Atsisakė šio siūlymo ir generolai Stasys Pundzevičius bei K. Tallat-Kelpša. Taigi ir šį kartą vokiečiams sunkiai sekėsi rasti bendrą kalbą su lietuviais¹⁶¹.

Keitėsi vokiečių požiūris į dar taip neseniai persekiotas lietuvių pasipriešinimo organizacijas. Vokiečių karinė vadovybė suprato, kad lietuviai priešinsis naujai sovietinei okupacijai, o tai buvo jiems naudinga. Netgi pasitraukusi iš Lietuvos teritorijos Vokietijos karinė vadovybė buvo suinteresuota bendradarbiauti su likusiu Lietuvoje antibolševikiniu pagrindžiu. Vokiečių karo žvalgyba užmezgė ryšius su kai kuriomis pagrindžio organizacijomis. Vokiečiai glaudžius ryšius palaikė su Lietuvos laisvės armija (LLA). Kai kurie jos padaliniai gavo iš vokiečių tam tikrą kiekį kokybiškų ginklų. LLA ir vokiečių santykiai rėmėsi ne pavaldumo, bet suinteresuotumo principu. Abi pusės stengėsi panaudoti viena kitą savo naudai. Vokiečių karinė vadovybė buvo suinteresuota partizaniniais veiksmais Raudonosios armijos užnugaryje: tai atitraukdavo karinius dalinius iš fronto, karo žvalgyba laukė žvalgybinės informacijos, o LLA iš vokiečių norėjo gauti kuo daugiau ginklų kovai su bolševikais¹⁶². Be to, naujoji *Abvero*¹⁶³ vadovybė sutiko parengti partizaninei veiklai apie šimtą lietuvių savanorių, ir LLA į vokiečių

¹⁶¹ S. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, II dalis, Vilnius, 1990, p. 437 ir kt.

¹⁶² A. Bubnys, *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941–1944 m.*, Vilnius, 1991, p. 79.

¹⁶³ Vokiečių *vermacto* karinė žvalgyba ir kontržvalgyba.

karo žvalgybos mokyklas pasiuntė kelias dešimtis savo žmonių, kurie 1944-ųjų pabaigoje–1945-ųjų pradžioje desantu buvo permesti į Sovietų Sąjungos okupuotą Lietuvos teritoriją.

Latvija

Kreipimesi, kuri 1941 metų liepos 11 dieną Rygoje priėmė grupė latvių politikų, sakoma: „Visos latvių tautos vardu dėkojame šauniosioms vokiečių ginkluotosioms pajėgoms ir kiekvienam vokiečiui, dalyvavusiam išvaduojant Latviją, ypač – didžiajam ir nenugalimajam vokiečių ir visų indovokiečių tautų vadui Adolfui Hitleriui. Mes siejame su Adolfu Hitleriu visos latvių tautos viltį dalyvauti Europos išvaduojamojoje kovoje“¹⁶⁴.

Latvijoje buvo įsteigtos trys karo lauko komendantūros. Vokiečių administracijos aparatas Latvijoje buvo labai išsikeriojęs, jį sudarė 25 tūkstančiai darbuotojų, bet tik nedaugelis jų, apie 350–400, vykdė generalinio komisaro užduotis. Dauguma dirbo centrinėse institucijose: RKO (per 500), WiStO (Ūkio štabe „Rytai“) ir kitur¹⁶⁵.

Pradiniame karo etape Vokietijos ginkluotųjų pajėgų žinioje buvo nemažai Latvijos policininkų, kurie buvo vadinami *Hilfspolizei* (pagalbinė policija) arba *Selbstschutz* (savigyna). Be to, šios policijos nemažą dalį sudarė buvusios pilietinės apsaugos (*Aiszargi*) nariai. Šių dalinių steigėjai bei vadovai buvo dar nepriklausomos Latvijos kariuomenės karininkai plk. ltn. Voldemaras Veisas ir jo pavaduotojas plk. ltn. Robertas Osis. Kai rudenį Latvijoje buvo įvestas vokiečių civilinis administravimas, *Selbstschutz* buvo sumažinta ir pertvarkyta į *Schutzmannschaft* su nuolatiniais padaliniais ir batalionais. Latvijos savisaugos batalionuose tarnavo apie 15 000 vyrų¹⁶⁶, suburtų į 41 batalioną (16–28, 266–270, du 271, 272–278,

---

¹⁶⁴ L. Bezymenskis, „Totalinė germanizacija“, *Komjaunimo tiesa*, 1988, rugsėjo 8.

¹⁶⁵ Cz. Madajczyk, *Faszizm i okupacje <...>*, t. 1, s. 612–613.

¹⁶⁶ R.J. Misiūnas, R. Taagepera, *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980*, Vilnius, 1992, p. 62.

du 279, 280–282, 311–313 ir 316–322)¹⁶⁷. Nuo 1943 metų gegužės latvių *Schuma* batalionai pradėti vadinti latvių policijos batalionais ir gavo teisę dėvėti vokiečių uniformą.

Potvarkį steigti latvių SS legioną A. Hitleris pasirašė 1943 metų vasario 10 dieną (prof. Č. Madaičykas (Cz. Madajczyk) nurodo sausio 24 d. – P. S.). Iš pradžių į SS legioną buvo įtraukti 16-asis, 19-asis, 21-asis ir 24-asis batalionai. Latvijoje SS legioną įsteigti taip sklandžiai nesisekė, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Jau antroji savanorių verbavimo akcija, vykusi 1943 metų rudenį, netgi nebuvo suderinta su Latvijos direktoratu. Kvietimo atsišaukimas buvo paskelbtas latvių generolo Rudolfo Bangerskio vardu, bet be jo žinios. Tačiau Rytų fronto grįžimas prie Latvijos sienos ir naujos bolševikinės okupacijos grėsmė pakeitė latvių savivaldos požiūrį į svarbų visai tautai žingsnį. 1943 metų lapkričio 15 dieną sukviestas latvių administratorių pasitarimas pritarė verbavimo į legioną akcijai. Savanorių skaičius latvių daliniuose pasiekė 40 000. 1944 metų gegužės–birželio mėnesiais buvo galutinai suformuoti pagrindiniai Latvių legiono junginiai – Latvių savanorių SS brigada ir 15-oji latvių SS divizija.

Karinio bendradarbiavimo su vokiečiais srityje neabejotinai pirmavo latviai, kurie sukūrė dvi *Waffen-SS* divizijas (15-ąją ir 19-ąją). Jos kovėsi greta *vermachto* dalinių pirmosiose Rytų fronto linijose. Pirmoji latvių SS divizija buvo suformuota 1943 metų lapkričio mėnesį ir gavo 15-ąjį numerį (*15. Lettische SS-Freiwilligen-Division*, vėliau – *15. Waffen-Grenadier-Division der SS (lett. Nr.1)*)¹⁶⁸. Į pirmą mūšį ši divizija stjo Novosokolnikų rajone, dalyvavo mūšyje prie Nevelio, vėliau – daugiausia gynybiniuose mūšiuose prie Narvos. Po to, kai 1944 metų vasarą fronte padėtis stabilizavosi, divizija buvo gerokai papildyta. Rengiantis naujam Raudonosios ar-

---

¹⁶⁷ Партизаны и каратели, Рига, 1998, с. 22.

¹⁶⁸ Divizijos vadai: SS brigadefiureriai Nikolas Heilmanas (Heilmann) ir Herbertas von Obvurzeris (Obvurzer), SS oberfiureriai dr. Eduardas Deisenhoferis (Deisenhoffer), Adolfas Axas ir Karlas Burkas.

mijos puolimui, liepos mėnesį joje buvo 18 412 kareivių ir karininkų¹⁶⁹. 15-oji divizija fronte kovojo kartu su naujai suformuota 19-ąja latvių divizija Latvių VI savanorių SS korpuso¹⁷⁰ sudėtyje (o tuo metu kitoje fronto pusėje kovojo kitas latvių korpusas – 130-asis, kurio sudėtyje buvo 308-oji ir 43-ioji latvių gvardijos šaulių divizijos). Metų pabaigoje 15-oji divizija poilsavo Pomeranijoje. Po sunkių mūšių prie Dančigo dalis divizijos pasidavė Raudonajai armijai, o kita dalis po Berlyno gynybos Elbės rajone – amerikiečiams.

Antroji latvių divizija buvo suformuota 1944 metų pradžioje daugiausia iš 2-osios SS brigados pėstininkų ir gavo 19-ąjį numerį (19. *Lettische SS-Freiwilligen-Division*, vėliau – 19. *Waffen-Grenadier-Division der SS (lett.Nr.2)*)¹⁷¹. Aktyviai dalyvavo gynybiniuose mūšiuose Baltijos jūros pakrantėje (Kurše) ir 1945 metų gegužės 8 dieną prie Mitau pasidavė Raudonajai armijai kartu su divizijos vadu SS grupenfiureriu Bruno Streckenbachu¹⁷².

Latvių SS legiono 19-oji divizija buvo kovingiausia ir labiausiai pasižymėjusi tarp keliolikos *Waffen-SS* vokiečių divizijų, viena iš geriausių vermachte – Vyriausiosios vermachto vadovybės komunikatuose ji buvo paminėta 55 kartus¹⁷³.

---

¹⁶⁹ В. Шунков, Солдаты разрушения. Организация, подготовка, вооружение, униформа, ваффен СС, Москва, Минск, 2001, с. 101.

¹⁷⁰ Korpuso vadas SS obergruppenfiureris Valteris Krugeris.

¹⁷¹ Divizijos vadai: SS oberfiureris F. V. Bockas (Friedrich-Wilhelm Bock) ir SS grupenfiureris Bruno Streckenbachas.

¹⁷² Gimė 1902 02 07 Hamburge. Gavo universitetinį išsilavinimą (ekonomika). Nuo 1930 12 01 – NSDAP narys (Nr. 489972), nuo 1931 08 31 – SS narys (Nr. 14713). Nuo 1933 m. – Hamburgo policijos viršininkas. 1939 01 30 apdovanotas NSDAP auksiniu ženkleliu. 1939 08–1939 11 20 – I *Einsatzgrup* Lenkijoje vadas. 1939 11 20–1940 – saugumo policijos ir saugumo tarnybos Krokovoje viršininkas. Nuo 1941 11 09 – SS grupenfiureris ir policijos bei *Waffen-SS* generolas leitenantas. 1940 10 10 apdovanotas II klasės Geležinio kryžiaus ordinu, o 1943 07 15 – I klasės Geležinio kryžiaus ordinu. 1943 12 15 apdovanotas Vokiečių aukso kryžiumi. Vyriausiosios reichso saugumo valdybos I (personalo) valdybos viršininkas. Latvių SS legiono 19-osios divizijos vadas. 1944 08 17 apdovanotas Riterio kryžiumi prie Geležinio kryžiaus ordino, 1945 01 16 kaip 701-asis vermachto karys apdovanotas „Ažuolo lapais“ prie Riterio kryžiaus. H.Himleris apdovanojo jį SS Garbės špaga ir SS „Mirties galvos“ žiedu. Nuo 1945 05 20 buvo rusų nelaisvėje, kalėjo Butyrkų, Lefortovo ir Vladimirovo kalėjimuose. 1952 02 18 karo tribunolo nuteistas 25 metus kalėti stovyklose. 1955 03 10 paleistas į Vakarų Vokietiją. Mirė 1977 10 28 Hamburge.

¹⁷³ „Спор о кавалерах Железного креста“, *Новое время*, 1991, Nr. 91.

Daugiau kaip 10 tūkstančių latvių, tarnavusių įvairiuose vokiečių kariniuose daliniuose, buvo apdovanoti I ir II klasės Geležinio kryžiaus ordinais, o 17 latvių už didvyriškumą mūšiuose apdovanoti vienu iš aukščiausių pasižymėjimo ženklų – Riterio kryžiaus ordinu prie Geležinio kryžiaus ordino.

Ši latvių divizija buvo žymiai stipresnė už paprastą vermachto diviziją. Jai priklausė trys pėstininkų pulkai ir vienas artilerijos pulkas. Ji turėjo daugiau kareivių, daugiau šarvuotųjų, šarvuotųjų transporterių ir motociklų, pabūklų ir priešlėktuvinių patrankų. Bet, svarbiausia, karininkams ir kareiviams visą laiką buvo aiškinama, kad jie ypatingi ir pranašesni už visus kitus. Divizija nepriklausė vermachtui. Ji buvo pavaldi tik reichsfiureriui SS. Armijos karo lauko teismai jiems neturėjo jokios galios. H. Himlerio sumanymu, nugalėjus Rusiją, tautinės *Waffen-SS* divizijos turėjo tapti saugumo policijos korpusu okupuotoje Rusijoje ir įvesti joje „naująją tvarką“.

Galų gale vokiečiai tesėjo žodį ir 1945 metų vasario mėnesį sutiko, kad būtų paskelbta Latvijos nepriklausomybė. Buvo įsteigtas Latvių tautinis komitetas, kurio vadovu tapo generolas Rudolfas Bangerskis.

Per visą vokiečių administravimo laikotarpį buvo užverbuota iki 150 000 Latvijos žmonių. Iš jų arti 50 000¹⁷⁴ žuvo, buvo sužeista arba dingo be žinios. Apie 80 000 legionierių pateko į rusų nelaisvę. Dar 1945 metų sausio 24 dieną Vokietijos pusėje kovojo 104 000 latvių¹⁷⁵. Beveik 20 000 išsigelbėjo pasitraukę į Vakarų Europą¹⁷⁶. Latvių, kaip ir estų, rezistencijos vadovybė suprato antibolševikinio partizaninio karo beprasmiškumą ir, saugodama savo genofondą, skatino emigraciją.

---

¹⁷⁴ Kiti autoriai nurodo, kad žuvusiųjų skaičius siekia 60 000. Žr.: V. Stinkulis, „Ir tai yra tautos drama: permelyg daug esame kovoję su svetimomis vėliavomis“, *Šiaurės Atėnai*, 1998, kovo 28.

¹⁷⁵ Ž. Тепляков, „По ту сторону фронта“, *Московские новости*, No.19, 13 мая 1990.

¹⁷⁶ R.J. Misiūnas, R. Taagepera, Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980, p.64. R. Hilberg teigia, kad palaipsniui daugiau kaip 100 000 latvių užsivilko vokiečių uniformas. Iki 1944 metų liepos 1 dienos kare žuvo 13 000 šių kareivių. Žr.: R.Hilberg, Nusikaltėliai, aukos, stebėtojai. Žydų tragedija 1933–1945, p.114.

Estija

Estijos teritorijoje aktyviai veikė vokiečių specialiųjų tarnybų Suomijoje suformuotas batalionas „Erna II“. Viena jo grupė buvo išmesta parašiotais nacionalistinių partizaninių grupių („žaliųjų brolių“) veikimo zonoje. Tikslas – vadovauti jų kovai su sovietine kariuomene. Kita grupė išsilai-pino iš jūros šiaurinėje Estijos pakrantėje ir vykdė diversinę veiklą sovietiniame užnugaryje.

Estija beveik per visą karo laikotarpį buvo vokiečių armijų grupės „Šiaurė“ užnugario sritis. Kartu tai buvo vienintelis atvejis, kai kariuomenės užnugario sritis turėjo civilinę vadovybę.

Pirmieji Estijoje įsteigti daliniai vadinosi „saugumo batalionais“, vėliau buvo pervadinti policijos batalionais ir sudaromi iš savanorių. Estai į juos stojo dėl įvairių motyvų. Kai kurie tikrai buvo pronacistinių pažiūrų, bet dauguma tai darė skatinami savo patriotinių bei keršto bolševikams jausmų. Estijoje iš pradžių buvo įkurti 27 maži batalionai, iš jų vėliau sudaryta 13 batalionų, kuriuose iš viso tarnavo apie 10 000 žmonių¹⁷⁷. Iš pradžių buvo žadama, kaip ir kitose Baltijos respublikose, kad batalionai veiks tiktai savo šalyse. Bet netrukus pažadai buvo pamiršti ir dalis batalionų atsidūrė ne tik užfrontėje, bet ir fronte. Pavyzdžiui, iš estų 36-ojo policijos bataliono 450 vyrų, pasiųstų į Stalingradą, grįžo tik 72¹⁷⁸.

Estijos policijos batalionai 1942 metais daugiausia buvo pavaldūs vermachtui ir tik 1943 metų vasario mėnesį vėl įgijo viešosios policijos statusą: šių batalionų nariams buvo leista nešioti vokiečių policininkų uniformas. Iš viso buvo įsteigti 26 *Schuma* batalionai (29 – 45, 50 ir 286 – 293), jie veikė ne tik Pabaltijyje, bet ir Baltarusijoje ir net Ukrainoje. 1944 metų balandį estų *Schuma* daliniai, sugebėję įrodyti savo ištikimybę vokiečių vykdomai politikai, buvo reorganizuoti į estų policiją. Batalionai buvo sujungti į pulkus: 286, 288, 291 ir 292 batalionai sudarė

---

¹⁷⁷ R.J. Misiūnas, R. Taagepera, Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980, Vilnius, 1992, p. 62.

¹⁷⁸ Ibid., p. 63.

1-ąjį estų policijos pulką, o kiti batalionai – pasienio pulkus (nuo 1 iki 6-ojo). Savigynai ir kovai su bolševikiniais partizanais vokiečiai atkūrė iki 1940 metų buvusią civilinės gynybos (*Eesti Kaitseliit*) struktūrą. Be to, vokiečiai atkūrė savigynos korpusą (*Omakaitse*), kuriame buvo atliekama privalomoji tarnyba¹⁷⁹. 1943 metais čia tarnavo 65 tūkst. žmonių.

Buvę nepriklausomos Estijos lakūnai stengėsi pakliūti į Vokietijos karines oro pajėgas – *Luftwaffe*. 1942 metų birželį dalinys, žinomas kaip *See Aufklarungs Staffel 'Buschmann'*, pradėjo šaukti estų savanorius ir po mėnesio tapo 15-uuju daliniu – *Staffel See Aufklarungs Grupp 127*¹⁸⁰. Greitai visa ši grupė tapo estiška; estai pilotavo „Arado“ vandens lėktuvus patru-liuodami Suomijos įlankoje. 1943 metų spalį, sėkmei grėžiantis nuo Vokietijos ir jos sąjungininkų, dalinys buvo reorganizuotas į *Nacht Schlacht Gruppe 11*: šios „naktinės kovos grupės“ – tai antžeminės atakos daliniai, aprūpinti labiausiai nusidėvėjusia technika, remiantis tuo, kad tamsos priedanga yra pakankama apsauga. Keturi *NSGr.11 Stafflel* lakūnų valdomi *He-5* ir net *Fokker C-Ves* kovojo Kuršo fronte, ypač ties Johvi, Rahkla, Reval bei Libau. Galiausiai 1944 metų spalį dalinys dėl kuro bei atsarginių dalių stygiaus buvo išformuotas, prieš tai daugumai personalo spėjus pabėgti į neutralią Švediją.

Nuo 1942 metų rudens Estijoje pradėtas kurti *Waffen-SS* tautinis legionas. Čia, kaip ir Latvijoje, verbavimas į legioną buvo siejamas su darbo prievole darbo batalionuose, todėl 5 300 pasirinko legioną, o 6 800 – batalionus¹⁸¹. 1943 metų sausio 1 dieną estų savanoriai buvo suburti į 657-ąją estų kuopą ir į 658–660 skaitmenimis pažymėtus estų batalionus.

Po metų Estijoje nuvilnijo naujoji verbavimo į legioną banga. Direktoratas atsisakė derėtis su vokiečiais dėl verba-

---

¹⁷⁹ Вооруженное националистическое подполье в Эстонии в 40–50-х годах, Известия ЦК КПСС, № 8, с. 172.

¹⁸⁰ Carlos Caballero Jurado, Foreign volunteers of the Wehrmacht 1941–45, London, 1994, s. 26.

¹⁸¹ R.J. Misiūnas, R. Taagepera, Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980, Vilnius, 1992, p.83.

vimo sąlygų, kol valstybė nebus suvereni. Tada Estijos pirmasis valdytojas (direktorius) generalinis tarėjas Hjalmaras Mae'as savo vardu paskelbė įsakymą, o kiti direktoriai nusileido. Legionas išaugo – jį sudarė iki 11 000 vyrų.

Sovietų Raudonajai armijai priartėjus prie Estijos valstybės sienos, estų visuomenės ir politikos veikėjai pakeitė savo skeptišką požiūrį į tautinį legioną. Laikinosios vyriausybės vadovas Juris Uluotsas manė, jog, susiklosčius tokiai politinei ir karinei situacijai, naudinga bet kokiomis priemonėmis sutelkti daug vokiečių apginkluotų estų, kurie apsaugotų kraštą nuo sovietų invazijos, o besitraukiantys vokiečiai suteiks jiems išsvajotąją nepriklausomybę. Vokiečiai tikėjosi, kad bus 15 000 savanorių, o užsirašė net 70 000. Vokiečiai galėjo aprūpinti ir apginkluoti tik 45 000. Buvo suformuoti ir apmokyti 6 pasienio apsaugos pulkai, vadovaujami estų karininkų, keli batalionai ir mažesni apsaugos padaliniai. Vokiečiai laikėsi duoto žodžio panaudoti estų dalinius fronte tik tiesiogiai Estijos teritoriją ginant. Į frontą buvo permestas Suomijos armijos sudėtyje buvęs estų pulkas. 1944 metų vasarį buvo suformuota estų 20-oji SS divizija (*20. Waffen-Grenadier-Division der SS (estn. Nr. 1)*)¹⁸². Tačiau buvo problema – trūko aukšto rango estų karininkų, todėl iš pradžių divizijai vadovavo vokietis Hansas Siglingas. Nuo balandžio iki rugpjūčio divizija dalyvavo mūšiuose prie Narvos, po to buvo išvesta į Prūsiją. 1945 metų kovo mėnesį ji kovėsi Silezijoje. Raudonajai armijai pasidavė 1945 metų gegužės 5 dieną.

Per visą vokiečių administravimo laikotarpį buvo užverbuota mažiausiai 70 000 Estijos piliečių. Iš jų daugiau kaip 10 000 žuvo nuožmiuose mūšiuose su bolševikine kariuomene¹⁸³. Vokiečiai, siekdami į karinius dalinius pritraukti kuo daugiau Estijos gyventojų, paskelbė amnestiją asmenims, kurie 1943 metais sugebėjo per Baltijos jūrą pabėgti į Suomi-

---

¹⁸² Divizijos vadai: SS oberšturmbanfiureris Hans Sigling, SS brigadefiureris Franz Augsburg, SS brigadefiureris Berthold Maack.

¹⁸³ R.J. Misiūnas, R. Taagepera, Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980, p.65.

ją. Todėl, suomiams tarpininkaujant, daugiau kaip 1 800 vyrų grįžo į tėvynę ir išitraukė į ginkluotą kovą su bolševizmu.

Estų vien tik tai SS daliniuose tarnavo daugiau negu vi-soje Raudonojoje armijoje¹⁸⁴. Netgi karo pabaigoje, 1945 metų sausio 24 dieną, Vokietijos pusėje kovojo 10 000 estų, suburtų į įvairius karinius dalinius¹⁸⁵. Bet karą Vokietija pralaimėjo, nors vokiečių kariai ir jų sąjungininkai ir didvyriškai kovojo.

X X X

Karo istorikai apskaičiavo, kad 1941–1945 metais ver-machte, SS ir policijoje tarnavo 1 milijonas 200 tūkstančių savanorių iš Rytų, tarp jų buvo apie 50 tūkst. lietuvių, 90 tūkst. estų ir 150 tūkst. latvių¹⁸⁶. Kad Pabaltijo kraštų gyventojų dauguma savanoriškai išitraukė į kovą su Europai grėsusiu komunizmu, liudija karių apdovanojimų statistika: tūkstančiai šių šalių savanorių buvo apdovanoti Geležinio kryžiaus ordinu, o 6 estai ir 17 latvių – aukščiausiu Trečiojo reicho kovinio pasižymėjimo ženklų – Riterio kryžiaus prie Geležinio kryžiaus ordinu (daugiau negu Sovietų Sąjungos pusėje kovojusiųjų, apdovano-tų Tarybų Sąjungos didvyrio žvaigždės ordinu).

---

¹⁸⁴ Sovietų Sąjungos pusėje kovojo 28 000 Estijos gyventojų.

¹⁸⁵ Ž. Тепляков, „По ту сторону фронта“, *Московские новости*, №.19, 13 мая 1990.

¹⁸⁶ А. Шунков, Солдаты разрушения. Организация, подготовка, вооружение, униформа, ваффен СС, Москва, Минск, 2001, с. 31.

Išvados

1. Vokietijos politinė vadovybė nesiruošė pritarti Baltijos valstybių bei jų nepriklausomybės atkūrimo siekiams.

2. Vokietija, užėmusi Baltijos šalis, stengėsi vietos gyventojus panaudoti karo meto ūkio ir kariuomenės reikmėms. Nors toks gyventojų telkimas vadinamas verbavimu, tačiau iš esmės tai buvo mobilizacija su prievartine registracija. Vokiečiai gana vėlai grobikišką politiką pakeitė bendradarbiavimu.

3. Vokiečių sėkmė pritraukiant Baltijos šalių gyventojus į sau pavaldžias policijos ir karines pajėgas priklausė nuo tų šalių tautų savitų istorinių, kultūrinių bei kitų konkrečių aplinkybių nulemtų veiksnių. Tai nebuvo visuotinis bendradarbiavimas su okupantu, tapęs politika.

4. Nors Baltijos šalys dėjo pastangų, karo metais jos nepriklausomybės nesusigražino, savo šalių ekonominio išnaudojimo nesumažino.

5. Baltijos kraštų nacionaliniai kariniai daliniai vokiečių buvo panaudojami tiktai pragmatiniais tikslais – tiktai kaip kariniai vienetai, be jokių politinių poteksčių bei išpaireigojimų toms tautoms po karo.

6. Lietuvių tauta niekada nebuvo atsisakiusi savo valstybingumo tradicijų ir nesitaikstė su kitų valstybių jai priemesta padėtimi.

7. Per visą okupacijos laikotarpį vokiečiams nepavyko lietuvių sumobilizuoti (tikrąja šio žodžio prasme) kovai dėl svetimų interesų.

8. Lietuviai nė akimirkai nepamiršo, kad vokiečiams valdant jų šalies nepriklausomybė buvo apribota, o vėliau ir visiškai panaikinta, kad jų demokratinės tradicijos priešingos Vokietijos oficialioms idėjoms.

9. Per visą karą jokiuose vokiečių karo pranešimuose lietuvių, kaip tautos, kovojančios Vokietijos pusėje, vardas neregūravo.

10. Lietuvos visuomenės veikėjų, politikų, kariškių bei pagrindžio atstovų požiūris į lietuviškąją SS legioną nebuvo vienareikšmiškai negatyvus.

11. Lietuvių mobilizacija į vokiečių karinius dalinius tokiu mastu, kaip buvo sumanyta, nepasisekė dėl Lietuvos politinio susiskaldymo, dėl to, kad neturėta vienos nuomonės, kokių laipsnių leistina bendradarbiauti su vokiečiais, dėl antinacinės rezistencijos bei dėl vokiečių padarytų taktinių klaidų mobilizuojant visus užimto krašto išteklius.

Įteikta 2003-09-15

Résumé

La politique de l'Allemagne et ses résultats concernant l'incorporation des habitants des pays Baltes occupés dans les formations policières et militaires pendant la seconde guerre mondiale

Dr. Petras Stankeras

Les buts géopolitiques de la guerre 1941-1945 ont été réalisés non par 70 millions d'allemands, mais par 300 millions d'européens qui, d'autorité ou de leurs volonté, ont collaboré. Les politiciens allemands ont ignoré l'élément politique au début de la guerre avec l'Union Soviétique, ils se sont confiés à leurs forces et la supériorité militaire, mais ils n'ont pas pris en considération la possibilité de se servir des volontiers de l'Union Soviétique pour la lutte contre le communisme. Les commandants militaires du troisième Reich avaient l'opinion modérée concernant l'augmentation des forces policières dans les territoires de l'Est occupés, car, à leur avis, cela était le danger pour l'armée allemande. Les circonstances changeaient et les opinions catégoriques des commandants du troisième Reich ont changé aussi. Peu à peu le milieu de A. Hitler a conçu cela. Les commandants allemands ont compris que la politique raciale déformé cause le résultat contraire – pousse la nation à résister. L'enrôlement des volontaires de l'Est a pris son élan quand les commandants allemands, qui étaient opposés à l'idéologie et à la politique national-socialiste et qui ont mis les intérêts de l'Allemagne en première place, ont eu le dessus.

Le gouvernement politique de l'Allemagne a eu trois buts en organisant l'administration des territoires d'Est occupés. Premier – les habitants doivent rester tout à fait obéissants, les cas de la désobéissance doivent être étouffés. Deuxième – assurer le fonctionnement de l'économie des territoires occupés pour le bien de la production militaire

allemande. Troisième – changer les pays occupés en réserves intarissables des forces de travail pour l'industrie militaire des allemands, et dans certains cas – compenser les pertes des formations militaires et organiser de nouvelles unités policières et militaires.

La création des unités policières et militaires dans les pays Baltes a été motivée par les principes volontaires et de contrainte dissimilée. Les allemands n'avaient pas de droit, selon le droit international, de propager la mobilisation générale, donc ils ont décidé de se servir des structures des autonomies des pays.

Pendant la période du gouvernement des allemands, les forces indépendantes lituaniennes n'existaient pas, donc la permission a été donnée de créer ces formations policières militaires dépendantes de l'administration allemande: les unités lituaniennes de défense (1941), les unités de construction (1943), l'équipe locale de la Lituanie (1944), l'équipe de la défense de la Patrie (1944). Le complètement des formations policières militaires lituaniennes s'appuyait sur le principe de la volonté: certains voulaient éviter le travail physique difficile dans les usines militaires du troisième Reich, les autres aspiraient au profit, aux privilèges ou à la gloire, les troisièmes se conduisaient selon leurs convictions. L'argument important était que ceux lituaniens qui ont adhéré aux formations policières ou les membres de leurs familles récupéraient la propriété nationalisée.

Pendant la période de 1941 à 1945, les lituaniens ont formé 26 formations policières, le groupe représentatif policier, l'escadron de la cavalerie policière et 6 formations de construction, sans celles en stade de création, mais plus tard mis en œuvre les formations de série 301-310 (les Estoniens ont formé 26 formations, les Lettons – 51 formation).

L'administration civile, policière et militaire a fait tous ses efforts pour former la division militaire de SS en Lituanie. Mais au début, les allemands ont fait la faute tactique grave –

ils voulaient réaliser son idée sans soutien des institutions de l'autonomie lituanienne et de la société. L'échec de la formation de la division SS en Lituanie était un coup politique et moral sur le prestige, la politique et la propagande allemands.

Après la tentative échouée de former les divisions de SS et après les négociations, les allemands ont permis d'organiser les divisions lituaniennes. C'était la solution juste et unique – lutter et se défendre – devant le danger des bolcheviks. Les consultations avec les allemands étaient inévitables, car sans leur accord, sans armes, sans moyens la lutte contre les bolcheviks serait vaine. La Lituanie a été le pays de l'Europe unique où les allemands ont permis de former les forces armées et pas la division de SS. C'était la création de l'équipe locale de la Lituanie en 1944.

Les allemands ont décidé de recruter le plus grand nombre possible de jeunes hommes lituaniens sous le nom de l'équipe locale de la Lituanie: le territoire d'activité de cette équipe était la Lituanie, mais les allemands avaient besoin de soldats pour son armée dans le front. Les allemands ont liquidé l'équipe locale de la Lituanie et ils ont formé l'état-major de mobilisation pour le recrutement des hommes lituaniens.

Au début de la guerre, les forces militaires de l'Allemagne avaient dans sa disposition des policiers de la Lettonie, qui étaient appelés *Hilfspolizei* (la police supplémentaire) ou *Selbstschutz* (la défense). En automne, l'administration civile des allemands a été établie en Lettonie, *Selbstschutz* a été réduite et réorganisée en *Schutzmannschaft* avec les divisions et les formations permanentes. Il y avait environ 15 000 d'hommes dans les divisions de défense en Lettonie. Le 15 novembre 1943, la réunion des administrateurs a eu lieu et elle a donné son approbation de l'action du recrutement dans les légions de SS de la Lettonie. Le nombre des volontaires dans les divisions lettones a atteint 40 000. En mois de mai et de juin 1944, les divisions principales lettones ont été formées définitivement – la brigade SS des volontaires lettones et la division SS No. 15 des lettons. Les

allemands ont tenu leur parole et, en mois de février 1945, ils ont accepté que la Lettonie déclare l'indépendance. 150 000 lettons ont été engagés pendant la période de l'administration allemande. 50 000 d'eux ont été tués, blessés ou portés disparus. 80 000 de soldats ont devenues des prisonniers de guerre des russes. Le 24 janvier 1945, 140 000 de lettons luttaient pour les allemands. Presque 20 000 se sont sauvés en se retirant dans l'Europe de l'Ouest. La direction de la résistance lettone a compris l'absurdité de la guerre de partisans antibolchevique et elle incitait l'émigration.

L'Estonie était l'arrière du groupe des armées allemandes «Nord» presque toute la guerre. Aussi c'était un cas unique quand la région d'arrière a eu le gouvernement civil. Les premières unités en Estonie étaient «les unités de défense», plus tard on les a appelés les unités de police et elles ont été formées des volontaires. Tout d'abord, il y avait 27 petites divisions, plus tard elles ont été réorganisées en 13 divisions avec 10 000 d'hommes. Depuis l'automne 1942, la création de la légion nationale *Waffen-SS* a été commencée. Les allemands ont tenu leur parole qu'ils ne se serviraient des divisions estoniennes que pour la défense du territoire de l'Estonie. En février 1944, la division SS estonienne No.20 a été formée. 70 000 de citoyens de l'Estonie ont été engagés pendant la période de l'administration allemande.

Les historiens de guerre ont fait le compte des volontaires de l'Est engagés dans l'armée, la police et SS allemands pendant la période de 1941 à 1945 ; parmi 200 milles des volontaires de l'Est il y avait 50 000 de lituaniens, 90 000 d'estoniens et 150 000 de lettons. La plupart des habitants des pays Baltes étaient volontaires dans la lutte contre le communisme, cela prouve la statistique des décorations des soldats: milles de volontaires de ces pays ont été décorés de l'Ordre de la Croix de Fer, 6 estoniens et 17 lettons – de l'Ordre de la Croix de Chevalier près de la Croix de Fer – la décoration supérieure du troisième Reich (c'est plus que dans l'Union Soviétique décorés de l'Ordre de l'Etoile d'Héros).

La conclusion de l'article est que les allemands cherchaient à utiliser les habitants des pays Baltes occupés pour les besoins de l'industrie militaire et de l'armée. Ils utilisaient le terme l'enrôlement, mais, en effet, c'était la mobilisation avec l'enregistrement forcé. Les allemands ont changé leur politique de conquête en la collaboration assez tard. Les unités militaires nationales des pays Baltes n'étaient utilisées que pour les buts pragmatiques – comme les unités militaires, sans intrigues politiques et sans engagements après la guerre.